(Romana, *ne effundas te*) *super epulas*; Syrus : *Ne multiplices illi* (animæ tuæ) *cibum deliciarum, et ne malus* (cupidus et invidus) *fiat oculus tuus super cibo multo*; Tigurina : *Ne te ingurgites quibusvis deliciis, nec in cibos effundas, q. d.* Cum variorum ferculorum deliciæ tibi offeruntur, multæque epulæ proponuntur, uti fit in conviviis; noli in eas te nimia edacitate effundere, et aviditate gulæ effundere, ut videaris omnia velle devorare, esseque insatiabilis instar lupi : sed aviditatem hanc refrena et appetitui tuo dominare, ac sobrie cibis utere, tum ut honori tuo, tum ut sanitati, tum ut conscientiæ tuæ consulas. Unde medicorum præceptum : « Vescere citra saturitatem : surge e mensa non cum fastidio, sed cum fame. Omnis saturitas noxia. » Exemplo tibi sit S. Augustinus, qui lib. X *Confess.* cap. XXXI, Deum alloquens ait : « Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. » Vide ibidem plura S. Ambrosii, *epist.* 25 : « Utamur, ait, temperantiæ naturali cibo pro remedio parcius, non pro deliciis redundantius propter infirmitatem, non propter voluptatem. » Unde Deus concedens Noe esum carnium : « Quasi olera virentia, inquit, tradidi vobis omnia, » *Gen.* IX, 3, quia oleribus parce ad necessitatem vescimur. Quocirca S. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. XXV : « Utantur, ait, qui utuntur carne tanquam oleribus, non ad distensionem, nec ad arvinam corporis, quam epulæ facere consueverunt. » Et mox : « Fortasse in hoc etiam commendatur temperantia edendi carnes sicut olera, non tam ad captandam voluptatem, quam ad vitæ sanitatem. »

Porro Judæis identidem commendat Siracides refrenationem gulæ, quia ipsi in eam ab initio suæ gentis propensi fuere. Audi Tertullianum, lib. *De Jejunio*, cap. V : « Primus populus primi hominis insculpserat crimen, pronior ventri quam Deo deprehensus, cum de duritia ægyptiacæ servitutis valida manu Dei ereptus, terræ melle et lacte mananti destinatus, statim saturitatis ægyptiæ detrimenta suspirans : Quando super ollas carnium, inquit, sedebamus, etc., *Exodi* XVI, allium potius et cepe, quam cœlum fragrare malebat. »

Ob hoc gulæ periculum Deus, *Gen.* IX, concedens usus carnium Noe, jussit eas prius sibi immolari : ut secure, inquit S. Chrysostomus ibidem, iis homo uti posset, utpote quæ jam Deo oblatæ, litatæ et sanctificatæ essent. Hinc et mensæ præmittitur oratio et benedictio, ut cibi sanctificentur, et gula in comedendo refrenetur. Vide dicta I *Timoth.* IV, 4 et 5.

Mystice, hæc applices studio, meditationi, orationi, quæ sunt deliciæ animæ, *q. d.* Noli nimis indulgere cupiditati studendi, meditandi, orandi : quia hic excessus corpus enervat, caput hebetat, aciem mentis obtundit, spiritum suffocat. Unde illud : « Saturitas panis mala, studiorum autem pessima. »

33. IN MULTIS ENIM ESCIS ERIT INFIRMITAS, ET AVIDITAS APPROPINQUABIT USQUE AD CHOLERAM. — Syrus : *Quæ præ multitudine cibi fit valetudinarius; et qui nimius est in comedendo, infirmatur.* Pro *aviditas* græce est ἀπληςία, id est *insatiabilitas, aviditas, edacitas.* Rabanus retinuit Græcum ἀπληςία, pro quo aliqui manuscripti corrupte legunt ἀπαπληξία. Significat ergo gulam et nimiam epulationem causare morbos, præsertim choleram : nimii enim cibi accendunt calorem naturalem et sanguinem, qui accensus vertitur in bilem et choleram. Hinc cholera a medicis vocatur morbus, quo bilis commovetur, acuitur, acconditur, seque effundit in stomachum et intestina, illaque suo acore inficit, vitiat, mordet et cruciat; adeo ut crura manusque contrahantur, ac anima deficiat, quin sit subinde subito quis moriatur. Ita Celsus, lib. IV, cap. XI, et Fernelius, lib. VI *De Part. morbis*, cap. III : Remedio est « mentastrum, torminibus cholericis sedandis efficacissimum, » ait Plinius, lib. XX, cap. XIV; et clysteres, uti idem docet lib. XXXI, cap. VI.

Pro *infirmitas* legit Noster cum Complutensibus νόσος, pro quo Romana legunt πόνος, id est *labor.* Unde sic habent : *In multis enim escis erit labor* (stomachi ut eas digerat, ejusque tortura et vigiliæ, uti dixit cap. XXXI, vers. 23) *et* ἀπληςία, id est *insatiabilitas, appropinquabit usque ad choleram*; Tigurina : *Nam ingluviem ciborum morbus comitabitur, et in bilem abibit insatiabilis edacitas.*

34. PROPTER CRAPULAM (græce ἀπληςίαν, id est voracitatem *insatiabilem*) MULTI OBIERUNT : QUI AUTEM ABSTINENS EST, ADJICIET VITAM. — Sobrietas ergo sanitatis, sapientiæ, castitatis, sanctitatis et longævitatis est mater : crapula vero et ebrietas infirmitatis, hebetudinis, libidinis, vitiorum ac brevis ævi : « Plures enim occidit crapula quam gladius. » Vide dicta cap. XXXI, vers. 23. Vere Palacius : Etiamsi, ait, natura homini taxarit annos et dies vitæ, sobrius tamen eos prorogare potest per abstinentiam cibi; ebrius vero et gulosus eos decurtare et occidere per gulam et crapulam.

Denique axioma est viri sapientis, esto nonnullis videatur paradoxum : « Pene omnes homines mori gula. » Nam plerique omnes sæpe excedunt in cibo et potu, præsertim in conviviis, festis et recreationibus; atque hoc excessu vitam abbreviant, mortemque sibi accelerant, alii plus, alii minus, pro quantitate et qualitate excessus. Gula igitur et ingluvies corpus gravat, morbos creat, et vitam decurtat.

Græca habent, *propter* ἀπληςίαν, id est, ut Complutensia, *insatiabilitatem*; Romana : *Edacitatem multi obierunt; et attendens* (cavens ne in cibis et potibus excedat) *adjiciet vitam*; Tigurina : *Multi per intemperantiam interiere : at qui temperans est, vitam prorogat*; Syrus : *Multi enim qui mortui sunt per cibum multum : et qui cavet sibi, prorogat vitam.* Vide quæ de abstinentia dixi *Daniel.* I, 15 et seq.

Sapienter S. Athanasius, apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. LVII : « Corpora ægra, ait, curationis et abstinentiæ beneficio restituuntur : restituta vero per negligentiam et repletionem paulatim relabuntur, et ad eosdem morbos recidunt. » Præclare S. Ambrosius, *De Elia et jejunio*, cap. VIII : « Jejunium, ait, continentiæ magisterium est, pudicitiæ disciplina, humilitas mentis, castigatio carnis, forma sobrietatis, norma virtutis, purificatio animæ, miserationis expensa (ut quod tibi jejunando subtrahis, expendas in miseros), lenitatis institutio, charitatis illecebra, senilis gratia, custodia juventutis. Jejunium est infirmitatis levamen, alimentum salutis. Nemo in cruditatem jejunando incidit, nullus per continentiam ictum sanguinis sensit, imo nullus non repressit et repulit. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ. » Vide S. Basilium, hom. *De Jejunio.* Siracidi concinit R. Hillel, priscus ille et sapientiæ nomine percelebris, cujus hæc gnoma elegans et multiplex exstat in *Pirke avoth*, id est in *Apophtheg. Patrum*, cap. II : « Qui carnem multiplicat, vermes multiplicat : qui multiplicat divitias, dolores multiplicat : qui mulieres multiplicat, multiplicat fascinationes : qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem : qui multiplicat servos, multiplicat fures : qui multiplicat legem, multiplicat vitam : qui studium multiplicat, pariter sapientiam multiplicat : qui multiplicat consilium, multiplicat prudentiam : qui multiplicat justitiam, multiplicat pacem : qui famam acquirit bonam, sibi acquirit eam : qui verbum legis acquirit, vitam in altero sæculo feneratur æternam. »

Porro ἀπληςία, id est *nimia aviditas* et *insatiabilitas*, non tantum in cibis et potibus, sed et in quibusvis aliis rebus locum habet. Et in quacumque versetur materia, noxia est tum animæ, tum corpori. Unde quidam Sapiens dixit : « Omnes pene homines confici et emori per rei alicujus ἀπληςίαν, nimiamque aviditatem, » sive ea honorum sit, sive opum, sive scientiarum, sive aliarum rerum.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo agit de honorandis medicis, deque utilitate medicinæ. Secundo, vers. 9, *instruit infirmum, datque media quibus curetur. Tertio, vers.* 16, *docet in morte amicorum moderandum esse luctum, ac cavendum a nimia tristitia. Quarto, a vers.* 25, *docet sapientiam parari otio litterario, mechanicas vero artes occupari negotio et opere manuali, scilicet agriculturam in agro colendo, sculpturam in sculpendo, fabrilem in fabricando, plasticen in plasmando.*

1. Honora medicum propter necessitatem : etenim illum creavit Altissimus. 2. A Deo est enim omnis medela, et a rege accipiet donationem. 3. Disciplina medici exaltabit caput illius, et in conspectu magnatorum collaudabitur 4. Altissimus creavit de terra medicamenta, et vir prudens non abhorrebit illa. 5. Nonne a ligno indulcata est aqua amara? 6. Ad agnitionem hominum virtus illorum, et dedit hominibus scientiam Altissimus, honorari in mirabilibus suis. 7. In his curans mitigabit dolorem, et unguentarius faciet pigmenta suavitatis, et unctiones conficiet sanitatis, et non consummabuntur opera ejus. 8. Pax enim Dei super faciem terræ. 9. Fili, in tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Dominum, et ipse curabit te. 10. Averte a delicto, et dirige manus, et ab omni delicto munda cor tuum. 11. Da suavitatem et memoriam similaginis, et impingua oblationem, et da locum medico : 12. etenim illum Dominus creavit : et non discedat a te, quia opera ejus sunt necessaria. 13. Est enim tempus quando in manus illorum incurras : 14. ipsi vero Dominum deprecabuntur, ut dirigat requiem eorum, et sanitatem, propter conversationem illorum. 15. Qui delinquit in conspectu ejus qui fecit eum, incidet in manus medici. 16. Fili, in mortuum produc lacrymas, et quasi dira passus incipe plorare, et secundum judicium contege corpus illius, et non despicias sepulturam illius. 17. Propter delaturam autem amare fer luctum illius uno die, et consolare propter tristitiam, 18. et fac luctum secundum meritum ejus uno die, vel duobus propter detractionem. 19. A tristitia enim festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem. 20. In abductione permanet tristitia : et sub-

stantia inopis secundum cor ejus. 21. Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam a te; et memento novissimorum, 22. noli oblivisci : neque enim est conversio, et huic nihil proderis, et teipsum pessimabis. 23. Memor esto judicii mei : sic enim erit et tuum : mihi heri, et tibi hodie. 24. In requie mortui requiescere fac memoriam ejus, et consolare illum in exitu spiritus sui. 25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis : et qui minoratur actu, sapientiam percipiet : qua sapientia replebitur 26. qui tenet aratrum, et qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, et conversatur in operibus eorum, et enarratio ejus in filiis taurorum. 27. Cor suum dabit ad versandos sulcos, et vigilia ejus in sagina vaccarum. 28. Sic omnis faber et architectus, qui noctem tanquam diem transigit, qui sculpit signacula sculptilia, et assiduitas ejus variat picturam : cor suum dabit in similitudinem picturæ, et vigilia sua perficiet opus. 29. Sic faber ferrarius sedens juxta incudem, et considerans opus ferri : Vapor ignis uret carnes ejus, et in calore fornacis concertatur. 30. Vox mallei innovat aurem ejus, et contra similitudinem vasis oculus ejus : 31. Cor suum dabit in consummationem operum, et vigilia sua ornabit in perfectionem. 32. Sic figulus sedens ad opus suum, convertens pedibus suis rotam, qui in sollicitudine positus est semper propter opus suum, et in numero est omnis operatio ejus. 33. In brachio suo formabit lutum, et ante pedes suos curvabit virtutem suam. 34. Cor suum dabit ut consummet linitionem, et vigilia sua mundabit fornacem. 35. Omnes hi in manibus sua speraverunt, et unusquisque in arte sua sapiens est; 36. sine his omnibus non ædificatur civitas. 37. Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, et in ecclesiam non transilient. 38. Super sellam judicis non sedebunt, et testamentum judicii non intelligent, neque palam facient disciplinam et judicium, et in parabolis non invenientur : 39. sed creaturam ævi confirmabunt, et deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. HONORA MEDICUM PROPTER NECESSITATEM, — Græce τίμα ἰατρὸν πρὸς τὰς χρείας τιμαῖς αὐτοῦ, quod Complutensia et Romana vertunt : *Honora medicum ad necessitates honoribus illius*, id est qui illi debentur; Tigurina : *Affice medicum honoribus suis propter necessitatem*; Interpres Clementis Alexandrini, lib. II *Pædag.* cap. VIII, vertit : *Honora medicum propter utilitatem ejus*; χρεία enim significat indigentiam, caritatem, usum, necessitatem, operam, ministerium, utilitatem, commoditatem. Syrus : *Honora medicum quandiu indiges illius; quia etiam ipsum creavit Deus.*

In fine capitis præcedentis dixit multis inesse infirmitatem, scilicet homines esse obnoxios variis morbis, partim ex lapsu et infirmitate naturæ peccato corruptæ, partim ex ciborum excessu, tum in quantitate, tum in qualitate eorumdem. Multi enim morbos contrahunt, quia cibos comedunt vel nimios, vel suæ naturæ et complexioni noxios. Hac de causa hoc capite suggerit morborum remedium a Deo datum et institutum, scilicet medicinam et medicum. Jubet ergo eum honorari; quia medicina non est ars mechanica, sed liberalis. Unde in Universitatibus comparatur Jurisprudentiæ et Theologiæ, ac doctores medici inter doctores Juris et Theologiæ suum gradum et locum obtinent

Honor in Scriptura tria significat : *primo*, reverentiam; *secundo*, obedientiam; *tertio*, sustentionem personæ condignam. Sic filii jubentur honorare parentes; quia eos revereri, eis obedire, et, si indigeant, sustentare debent. Hic triplex honor pariter debetur medico. Qua in re multi peccant nolentes obedire præceptis medici, illaque parvipendentes : qua de causa sæpe in morbos diuturnos et incurabiles, ipsamque mortem incidunt. Alii dum ægrotant, ut parcant sumptibus, accersunt circumforaneos, impostores, alii empiricos periculosos, alii etiam feminas, et anus superstitiosas, quæ superstitiosis signis et benedictionibus morbos abigant. Sed suo damno : nam sæpe vitæ et conscientiæ noxam incurrunt. Suadet ergo Siracides, ut medicos honorent, id est advocent, consulant, revereantur, eorum consilia magni æstiment et sequantur. Causam dat dicens : « Propter necessitatem, » quia scilicet ad morbos curandos necessarius est medicus, utpote qui et naturam morbi, et ejus remedia callet, quorum neutrum scit æger, et cæteri. Sicut ergo ad vestes faciendas necessarius est sartor, ad calceos sutor, ad cibos coquendos cocus : sic ad medicinas conficiendas necessarius est medicus. Unicuique enim in sua arte credendum est. Notat Palacius τὸ *propter necessitatem* no

admonere, ne medicum in quovis levi morbo advocemus, sed, cum morbus est gravis : tum quia leves morbi sunt frequentes, optimeque superantur patientia et prudentia; nam qui medice vivit misere vivit; tum quia sæpe medici eos curare nesciunt.

Et medicus spiritualis. Tropologice, triplicem hunc honorem debemus medicis animæ, qui scilicet animæ vitia, passiones et peccata curant : quales sunt confessarii, rectores, concionatores; idque tanto magis, ait Rabanus, quanto anima præcellit corpori, ac morbi animæ graviores sunt morbis corporis, atque salus æterna, quam confert medicus spiritalis, præstantior est sanitate corporali ad modicum tempus duratura, quam confert medicus corporalis. Maxime autem omnem honorem debemus Christo Domino, qui medicorum est medicus, tam animæ quam corporis : quique theriacam præstantissimam contra omnes morbos non aliunde quam ex sanguine suo confectam nobis exhibet in Eucharistia, cæterisque Sacramentis. « Ipsius *enim* livore sanati » sumus, ut ait S. Petrus, *epist.* I, cap. II, vers. 24, et Isaias, cap. LIII, 4, ac ex eo S. Matthæus cap. VIII, 17 : « Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. » Nimirum ipse verus est Samaritanus, qui primum hominem, ejusque posteros a latronibus infernalibus spoliatos et vulneratos usque ad mortem, oleo et vino suæ gratiæ sanavit, *Luc.* X, 34.

Siracidi concinit Ben-Sira, *alphabeto* 1, littera *aleph* : « Ama et honora medicum, dum non indiges ejus, » *q. d.* Honora medicum ante morbum, dum sanus es, ut tibi in morbo præsto sit, ac deserviat rebus suis neglectis, et negotiis cæteris posthabitis. Id extende ad animum : nam animi medicus est sapiens; huic ergo magis honos habendus est : nam magis ejus ope, consilio et consolatione indigemus. Scholiastes Hebræus refert ad Deum, *q. d.* Cole Deum, eumque precare, priusquam ejus auxilio tibi opus sit. Nam ut æger diligentiorem experitur medicum, quem valens obsequio sibi devinxit : sic afflictus beniniorem sentiet Deum quem rebus integris coluit et invocavit.

ETENIM ILLUM CREAVIT ALTISSIMUS. — Græce : *Nam et illum creavit Altissimus*; Tigurina : *Dominus enim ejus auctor est*, tum quia instituit sancitque hic et alibi, ut medicis utamur in necessitate; tum quia ipse medicinam æque ac pharmaca et herbas medicas creavit et produxit; tum quia sicut Adamo et Salomoni (qui scripsit de omnibus ab hyssopo usque ad cedrum : ex cujus scriptis multa ad Græcos, Arabes, Latinos, et ad nos usque derivata sunt) inter alias scientias medicinam quoque indidit : sic pariter nunc medicis indit habilitatem, ingenium et instinctum ad studendum medicinæ, eamque exercendam ad curandum infirmos. Nam sicut ejusdem architecti est domum facere; et labentem reficere, atque ejusdem sartoris et sutoris vestem vel calceum a se factum dissutum et lacerum resarcire et redintegrare : sic pariter, cum ad Deum spectet humani corporis formatio et temperies, ad eumdem quoque spectet oportet ejusdem conservatio et refectio. A Deo igitur est omnis medela et medicina.

Est hic locus illustris de utilitate et necessitate medici, et medicinæ, ejusque usu et ordine. Fuit olim opinio Catonis, Plinii, et aliorum quos inferius citabo vers 3, et nunc est error Anabaptistarum, docentium damnandum esse usum medicinæ; eo quod Asa rex Juda ob eum videatur reprehendi, II *Paralip.* XVI, 12, et Hæmorrhoissa, *Luc.* VIII, 43. Verum errant, nam illis locis tantum reprehenditur nimia spes et præposterus ordo medicinæ; nam verus ordo, ut docet hic Siracides, est ut ægri primo et maxime nitantur Deo, quasi archiatro, eumque sibi orationibus, pœnitentia et sancta vita concilient; deinde causas secundas et medicinas adhibeant.

Alii stulta quadam religione (quæ Turcarum est) sibi aliisque persuadent, medicinæ opera necessaria non esse; eo quod sanitas et morbus, vita et mors penes Dei voluntatem sint, ita ut nulla arte possit vitare homo, quod Deus de eo decreverit. Sed ignorant multa Dei decreta non esse absoluta, sed conditionata, ac pendere ab industria et arbitrio hominum, v. g. Deus decernit ut pestis grassans tangat omnes obvios et enecet; sed conditionate duntaxat, scilicet si ipsi locum peste infectum non fugiant, aut contra eam antidota a se tradita non usurpent. Sic cum ægros decernit sanare, decernit ut id fiat per pharmaca a se instituta. Igitur Siracides hic errorem jam dictum refellit, astruitque usum medici et medicinæ multis argumentis.

Primum petitur ex ejus necessitate, jam dicta vers. 1. *Secundum*, hoc versu, ex ejus auctore, qui est Deus, qui sicut instituit ut in Ecclesia sua alii essent milites, alii agricolæ, alii opifices, alii jurisconsulti, etc., sic et instituit ut nonnulli essent medici. *Tertium*, versu sequenti. Quia, inquit, « a Deo est omnis medela. » *Quartum, ibid.* quod medici a regibus et principibus soleant donis honorari. *Quintum*, versu 6, quia idcirco Deus herbis, succis, plantis, metallis, gemmis, etc., tot tamque salutares et admirabiles virtutes indidit, ut scilicet iis utamur ad medelam. *Sextum* est versus 5, ab exemplo ligni quo Moses dulcoravit aquas amaras, *Exodi* XV, 25. *Septimum*, vers. 7, ab experientia, qua experimur per pharmaca dolores leniri, et morbos curari. Vide hunc Siracidis locum de dignitate et utilitate medicinæ, fuse pertractantem Franciscum Valesium, *Sacræ Philosophiæ*, cap. LXXIV.

Medici ergo opera utilis est, imo necessaria, utpote cujus ope multi e faucibus mortis eripiuntur, et quasi reviviscunt. Medicum verum et suæ artis peritum intelligo; nam imperitus reipublicæ

est pestis, et multorum homicida, imo carnifex. Quare sicut prudentis est, medico perito se suamque vitam credere, ita nihil imprudentius quam cuicumque medicum se venditanti, ac cuibet agyrtæ, imo anni et vetulæ vix nendi peritæ, medendi artem profitenti, vitam et salutem suam, qua mail est pretiosius, committere. Et hoc est quod maxime culpare voluere Cato et Plinius.

Porro Plinius, lib. VII, cap. LVI : « Medicinam Ægyptii, inquit, apud ipsos volunt repertam; alii per Arabum, Babylonis et Apollinis filium; herbariam et medicamentariam a Chirone, Saturni et Phillyræ filio. » Verum antiquior est medicina, adeoque cœva mundo : quia Adamo cum cæteris scientiis a Deo indita. Post hominum enim lapsum in peccatum, indeque in morbos et mortem, statim Deus clementissimus et providentissimus providit hominibus de remedio medicinæ; esto illa post aliquot sæcula magis fuerit exculta, et in methodum redacta, librisque conscripta ab Hippocrate, Galeno aliisque antiquioribus.

2. A DEO ENIM EST OMNIS MEDELA, ET A REGE ACCIPIET DONATIONEM. — Rabanus legit « donum, » græce δῶμα, id est *donativum*; Complutensia legunt δόξαν, id est *gloriam*; Tigurina : *Nam medicina manat ab Altissimo, et a rege munus accipiet*; tum quia a Deo sunt vires herbarum et aliorum medicaminum; tum quia earum cognitio et scientia a Deo indita fuit Adæ et posteris, a quibus eam hauserunt medici. Unde Tigurina vertit : *A Deo fiet intelligens medicus, et a rege accipiet munera*; tum denique quia a Deo est omnis medicatio et curatio, hanc enim significat Græcum ἴασις. Deus enim cum herbis et pharmacis concurrit, quasi prima causa, et primarius agens ac medicans ad curandum per eas infirmi morbos et vulnera, juxta illud : « Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat : sed qui incrementum dat Deus, » I *Cor.* III, 7. Unde medici, æque ac ægri, maxime invocare debent Deum, ut per medicinas et pharmaca sanitatem operari dignetur; uti fecere S. Cosmas et Damianus, S. Pantaleon, et alii, qui proinde morbis etiam incurabilibus medebantur virtute, non tam humana quam divina, uti habet eorum Vita. Quin et Hippocrates in ipso totius artis proœmio : « Non solum, inquit, ægrotus præstare se debet opportuna facientem, sed et medicus, scilicet adhibere curationem, et Dominum deprecari, ut dirigat opera sua. » Probat Siracides medicum esse a Deo, ideoque honorandum; quia medicina et medela ejus est a Deo. Est argumentum a conjugatis; simile est si dicam: Calidum fit ab igne, quia calor fit ab igne: Gelu efficit frigidos, quia efficit frigus.

Dices, nonne magi et sagæ sæpe opera dæmonis ægros sanant? Respondeo: Sanare, at non vi sua, sed applicatione causarum secundarum, quas ad hoc Deus instituit; non ergo vi sua, sed Dei sanant, adeoque Deus est qui sanat; dæmones autem tantum applicant instrumenta Dei. Adde, sæpe phantasticam tantum esse dæmonis curationem, idque multis modis, quos recenset noster Delrio, in *Magicis*. Denique curati a sagis et magis, communiter in eosdem vel graviores morbos recidunt.

Addit Siracides : « Et a rege accipiet donationem, » id est donativum, cum scilicet ei sanitatem restituit, ejusque vitam conservat, tuetur et prorogat : unde videmus mire a regibus honorari et ditari medicos, utpote a quibus vita eorum pendeat.

3. DISCIPLINA MEDICI EXALTABIT CAPUT ILLIUS, ET V IN CONSPECTU MAGNATORUM COLLAUDABITUR. — Pro *disciplina*, græce est ἐπιστήμη, id est *scientia*. Pro *collaudabitur*, græce est θαυμασθήσεται, id est *admirationi erit*. Unde Complutensia vertunt : *Scientia medici exaltabit caput illius, et coram magnatibus in admiratione erit*; Romana, *suspicietur*; Tigurina, *movet admirationem proceribus*; Syrus : *Ob scientiam medici exaltabunt illum, et coram regibus constituent eum.* Ita videmus medicos insignes per medicinam ad magnas opes et honores conscendere, et a magnatibus coli et suspici, juxta illud :

Dat Galenus opes, dat Justinianus honores :

et illud Plinii, lib. XXIV, cap. I, conquerentis medicos Romanis, etiam Imperatoribus dominari : « Paremus externis, et una artium (medicina) Imperatoribus quoque imperat. » Idem, lib. XXIX, cap. I, tradit Erasistratum, Aristotelis filia genitum, Antiocho rege sanato, centum talentis donatum fuisse a Ptolemæo, filio Antiochi. Similia ingentia Cassiorum, Rubriorum, aliorumque medicorum stipendia vel honoraria ibidem recenset.

Quare eo loco Plinius graviter in medicos et medicinam invehitur et declamat, aitque Romanos primis sexcentis ab Urbe condita annis medicis caruisse, ac medicinam tandem medicorum expertos, eam damnasse : « Discunt, inquit, periculis nostris, et experimenta per mortes agunt; medicoque tantum hominem occidisse impunitas summa est. » Et mox : « Quid enim venenorum fertilius, aut unde plures testamentorum insidiæ. » Hæc et plura Plinius ex Catonis sententia. Sed Plinium et Catonem refutat Valesius, *Sacræ Philosophiæ*, cap. LXXIV. Non enim ista sunt artis, sed hominum vitia. Plinio et Catoni tamen astipulati sunt multi veterum. Diogenes Cynicus medicos vocabat communes carnifices, teste Plutarcho in *Lacon.*, Arcesilaus, apud Laertium, lib. IV, cap. VI : « Sicut ubi multæ sunt leges, ait, ibi plurimum vitiorum est : sic ubi plures sunt medici, ibi multi sunt ægrotantes. » Adrianus Imperator moriens dixit illud Menandri vulgatum : « Turba medicorum Cæsarem perdidit. » Ita Dio. Addunt alii, ipsum illud suo sepulcro quasi epitaphium insculpi jussisse. Tiberius Cæsar ridiculum dicebat eum, qui post sexagesimum annum consuleret medicum, utpote qui sexaginta annis non didicisset experientia quid sibi salubre esset, quid insalubre. Nam, ut ait Plinius : « Medicinæ efficacissimus magister est usus. » Et Plato in *Convivio* : « Medicus peritissimus, qui novit quid amet, quid respuat natura. » Nicocles medicos felices vocabat : « Quoniam eorum successus sol intuetur, errores autem tellus operit. » Ita Antonius, in *Melissa*, part. I. serm. 76, ubi et citat Stratonicum dicentem medico : « Laudo tuam experientiam, quia non sinis infirmos computrescere, sed illos statim e vita liberas. » Pausanias eum medicum censebat optimum, qui non sineret ægrotos extabescere, sed quam primum sepelliret. Ita Plutarchus in *Lacon.* Philemon. : « Medico, ait, et advocato occidisse, impune est. » Democritus : Sapiens, inquit, cum ei imperitus medicus dixisset, Undenam senex factus es? respondit. « Quia non sum usus medico. »

Verum aliud hic docet Siracides, multisque argumentis probat, et celebrat medicos et medicinas, tanquam a Deo institutos. Unde et angeli iis usi sunt, ut Raphael curans cæcitatem Tobiæ, cap. VI, 8. Sic et gentiles docuerunt medicinam esse Apollinis et deorum inventum. Unde Ovidius I *Metamorph.* loquentem inducit Apollinem :

Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
Dicor...

Hinc et Æsculapius, Hippocrates, Galenus, et multi philosophorum fuere medici. Accedit, quod animalia cætera ex instinctu naturæ certis herbis medeantur suis morbis, uti quotidie videmus facere canes et feles. Tertullianus, lib. *De Pœnitentia*, in fine : « Cervus, inquit, sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles moras ejus de vulnere expellat, scit sibi dictamno medendum. Hirundo si excæcaverit pullos, novit illos rursus oculare de sua chelidonia. Peccator restituendo sibi institutam a Domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit? » Idem tradunt S. Hieronymus, in cap. VII *Eccles.*, 5, Pacianus, tract. *De Pœnitent.* et Plinius, lib. VIII, cap. XXVII. Sic palumbes sibi medentur lauro, ciconiæ origanum comedentes stomachi fastidium levant. Quocirca Ægyptii medicinam repræsentabant per palumbem lauri ramusculum ore gestantem, ait Pierius, *Hierog*; XXII, p. 203, B. Alii per ciconiam, ait idem, *Hierog*; XVII, p. 159, A. Denique celebre est illud Homeri :

Vir medicus par est multorum millibus unus.

Et illud Demadis : « Ægris medicos, infortunatis amicos adesse oportet. »

4. ALTISSIMUS CREAVIT DE TERRA MEDICAMENTA (ita Romana; græce enim est φάρμακα : perperam ergo Jansenius et alii legunt *medicinam* : hæc enim non e terra, sed e cerebro creata est), ET VIR PRUDENS NON ABHORREBIT ILLA. — Syrus : *Deus de terra creavit medicamenta, et vir sapiens non spernet ea.* Multi abhorrent a pharmacis, quia illa palato et stomacho ingrata sunt, moventque nauseam, et sæpe vomitum. At vir prudens non idcirco abhorrebit ea, sciens illa a Deo creata, ut per ea sibi paret sanitatem : nam dolor est medicina doloris; ac dolor modicus et brevis pellit dolorem gravem et diuturnum. Amplectetur ergo hoc Dei beneficium cum gratiarum actione, ac quidquid in catapotiis est amaritudinis, magno animo transglutiet, idque pœnitentiæ pro peccatis præteritis et mortificationis loco accipiet. Qua de causa noster B. Franciscus Borgia solebat pilulas dentibus masticare, ut diu earum amaritudine palatum affligeret et cruciaret.

5. NONNE A LIGNO INDULCATA EST AQUA AMARA? — V Notat lignum quod Moses injecit aquis amaris in Mara, eoque illas dulcoravit, et Hebræis potabiles effecit, *Exodi* XV, 23. Sensus est, *q. d.* Vel ex hoc ligno quod medicatum est aquis amaris, perspicias vim medicinæ, quantumque virium ad medendum Deus dederit herbis, radicibus et lignis. Unde videtur quod hæc vis dulcorandi ligno illi fuerit naturalis, idque magis insinuant Græca, quæ habent : *Nonne ligno dulcuit aqua, ut cognosceretur vis ejus* (ligni quod præcessit, non Dei) *ab homine?* Esto Hebræi censeant lignum hoc fuisse amarissimum, ac proinde per miraculum dulcorasse aquas. Quod si sequaris, sic exponas, *q. d.* Si per lignum amarum Deus tantam dulcedinem operatus est, quid faciet per herbas, quibus vires indidit similes, et appositas ad hunc illumve morbum curandum? Vide dicta *Exodi* XV, 25, ubi fuse de hoc ligno egi.

6. AD AGNITIONEM HOMINUM VIRTUS ILLORUM, ET V DEDIT HOMINIBUS SCIENTIAM ALTISSIMUS, HONORARI IN MIRABILIBUS SUIS. — Ita hæc dispungunt et connectunt Romani, licet Jansenius et alii cum Græcis modernis τὸ *ad agnitionem hominum virtus illorum* referant ad versum præcedentem. Sed incongrue, nam τὸ *illorum* cum sit plurale, referre nequit lignum singulare : refert ergo « medicamenta » vers. 4. Sensus igitur est, *q. d.* Deus creavit medicamenta et pharmaca ad hoc, ut homines virtutem et vires illorum agnoscerent; imo hanc ipsam cognitionem et scientiam vel indidit, vel suggessit illis Altissimus, ut per hoc honorareturin mirabilibus suis, scilicet tum virtutibus et viribus, quas pharmacis ipse indidit, tum operationibus et effectibus, quos illa operantur in corporibus animalium et hominum ad ea sananda, vel in sanitate conservanda. Unde Syrus vertit : *Per lignum enim dulces factæ sunt aquæ amaræ, ut cognoscatur virtus Dei, qui dedit filiis hominum sapientiam, ut glorificetur in fortitudinibus suis.*

Id verum esse docet experientia in pharmacis, P tum simplicibus, tum compositis. Simplicibus : quanta enim et quam admirabilis est virtus, quam Deus indidit colocynthidis ad expurgandum to-

tum corpus? rhabarbaro ad vacuandam bilem? agarico ad vacuandum phlegma? alkermes ad melancholiam? rosmarino, rutæ, betonicæ, salviæ, buglossæ, menthæ, majoranæ, etc., ad corroborandum et exhilarandum cor, stomachum et cerebrum? Quis enarret salutares virtutes auri potabilis, aquæ vitæ, sive vini caustici, argenti vivi, salis, sulphuris, aceti, lapidis bezohar, gemmarum, metallorum? etc. Vide Dioscoridem, Plinium, Aristotelem, Matthiolum, Galenum, Hippocratem, cæterosque Physicos et medicos. Sane Aristoteles, lib. I *De Part. animal.* cap. V : « Nihil, inquit, in natura tam minutum est, tam vile, tam abjectum, quod non aliquid admirationis hominibus afferat. » Vere natura est instrumentum, imo organum divinitatis. Unde Aristoteles, *ibid.*, et Galenus, lib. III *De Usu partium*, cap. X, asserunt nullum esse opus naturæ, in quo miri et divini aliquid non refulgeat, præ se ferens Dei conditoris sapientiam. Vide Lævinum Lemnium, *De Occultis naturæ miraculis*, ubi inter alia, lib. II, cap. XXXIV : « Si succo, inquit, malvæ aut mercurialis manus oblinas, inoffense citraque læsionem plumbum liquefactum tractare poteris, modo celeri motu id perficias ; » in hoc tamen auctore censores nonnulla correxerunt. Compositis : quam mira enim, miræque virtutis est compositio pilularum cochiæ, aloes, gemmarum, etc., item tot syruporum, unguentorum, cataplasmatum, collyriorum, etc.

Maxime vero id patet in theriaca, quæ facile ex nonaginta simplicibus, apta proportione inter se commixtis et contemperatis mire componitur, valetque contra venena, pestem, ac pene omne genus morbi. Adinvenit eam Andromachus, medicus tempore Neronis imperatoris. Simile, sed antiquius est mithridaticum, ex 54 rebus compositum. Mithridatis regis Ponti inventum, quo ipse quotidie utens, ita corpus contra venena obfirmavit, ut, cum victus a Romanis iis se perimere vellet, ne a Romanis in triumphum duceretur, id efficere non posset.

7 et 8. IN HIS CURANS MITIGABIT DOLOREM, ET UNGUENTARIUS FACIET PIGMENTA SUAVITATIS, ET UNCTIONES CONFICIET SANITATIS, ET NON CONSUMMABUNTUR OPERA EJUS. PAX ENIM DEI SUPER FACIEM TERRÆ. — Syrus : *Iis* (medicamentis) *medicus mitigat dolores, et etiam aromatarius conficit aromata ; quia non deficit operatio et sapientia de facie terræ.*

Sensus est, *q. d.* Altissimus, « in his, » id est per hæc, scilicet pharmaca e terra a se creata, aut « in his, » id est per hos, scilicet medicos, quibus dedit medicandi scientiam, curans ægrum, mitigabit ejus dolores. Rursum ex iisdem « unguentarius, » græce μυρεψός, id est *aromatarius, pharmacopœus*, « faciet pigmenta, » græce μίγμα, id est *mixtura* sive compositum ex variis aromatibus, herbis et succis inter se contemperatis, « pigmenta, » inquam, sive composita, « suavitatis, » quæ scilicet suavem exspirent odorem, recreantem nares et cerebrum ægri et cæterorum, atque ex iisdem « unctiones conficiet sanitatis ; » quibus scilicet ungendo corpus ægri illi sanitatem restituat. Hinc *pigmentarius* vocat aromatarius et pharmacopœus, qui ex aromatibus conficit compositum aliquod suave et odoriferum ; componendo enim illud quasi pingit et fingit, faciatque pigmentum. Sic *pigmenta* vocantur unguenta, quibus utuntur puellæ ad venustandam faciem ; item colores pictorum, et metaphorice colores Rhetorum, denique mendacia et fraudes ; hæ enim indigent colore et fuci compositione, ut veritatis speciem induant ; sicut is quo pingitur non est naturalis color, sed artificialis, arteque commixtus et compositus.

ET NON CONSUMMABUNTUR OPERA EJUS, — *q. d.* Hæc pharmaca non sunt consummata, id est perfecta et plane sufficientia, ut sanitatem homini restituant, nisi Deus concurrat, et per ea hominem sanet ; Dei enim est dare pacem, id est sanitatem super faciem terræ. Ita Tigurina, cujus verba mox recitabo. Aut potius, *q. d.* « Non consummabuntur, » id est non est finis herbarum et compositionum ; nam in dies uti novi morbi, ita contra eos novæ herbarum vires, et novæ pharmacorum compositiones a medicis et aromatariis inveniuntur, idque ex mira Dei in homines benignitate et beneficentia.

PAX ENIM (id est prosperitas et sanitas) DEI (est, id est Deo curæ est, ut eam effundat) SUPER FACIEM TERRÆ, — sicut super eamdem facit oriri solem suum, et pluit super justos et injustos : tanta enim est Dei bonitas et clementia, ut, licet homines innumeris peccatis eum offendant, ipse tamen illis sua beneficia continua communicet, ac inter ea, pharmaca nova contra novos morbos suggerat et subministret. Ita Valesius, *Sacræ Philosophiæ*, cap. LXXIV. Utilitatis medicinæ, inquit, ascripsit Ecclesiasticus duo exempla, dicens : « Curans mitigabit dolorem, et unguentarius faciet pigmenta suavitatis. » Nam hæc duo pertinent ad meliorem tolerantiam morbi, et quamdam facultatis refectionem ; ut, scilicet, per anodinas unctiones dolor mitescat, et per suavia pigmenta voluptas concilietur. Addit vero : « Et unctiones conficiet sanitatis, » *q. d.* Alias quoque conficiet unctiones necessarias, quibus non solvat solum dolorem, aut voluptatem conciliet, sed morbum ipsum demoliatur, dolores aliquando etiam augens.

PAX (igitur) DEI SUPER FACIEM TERRÆ, — quia « Dominus dabit benignitatem, et terra dabit fructum suum, » alimenta scilicet et medicamenta. Paulo aliter Palacius : « Pax Dei, » inquit, qua vult hominibus mederi, est super terram, id est in lapidibus et herbis terræ. Græca jam nonnullis omissis de more concise sic habent : *His medetur et dolorem ejus tollit, his jam aromatarius mixtionem conficit ; nec finis est operum ejus, et pax ejus ipso in superficie terræ ;* Tigurina : *Ipse sanat per hæc, tollitque dolorem hominis : pharmacopola mixturas suas his temperat, cujus tamen non sunt exacta opera, sed a Domino dimanat in terram late jacentem. Mixturas*, scilicet tam unguenta ad ungendum corpus exterius, quam catapotia et similia, quæ sumuntur interius, ac trajiciuntur in stomachum. Hoc enim duplici genere pharmacorum uti solent medici. Et Noster forte utrumque hic notavit, prius per *unctiones*, posterius per *pigmenta*. Nec obstat τὸ *unguentarius* ; hic enim idem est quod pigmentarius, aromatarius, pharmacopœus ; inter pharmaca enim vulgo maxime nota sunt unguenta ; præsertim quia antiquitus eo processerat luxus, ut unguenta in potu adderent, teste Æliano, lib. XII, et Juvenali, *Satyra* 6 :

> Cum perfusa mero spirant unguenta Falerno,
> Et foliata sitis.

Allegorice hæc verbora sunt in pharmacis animæ, puta SS. Sacramentis, præsertim Extremæ Unctionis, quæ lenit dolores animæ et corporis, ac utrique sæpe sanitatem restituit, ut docet S. Jacobus, cap. V, 14. Vide ibi dicta.

Tropologice et anagogice, Rabanus : « Spiritales medici, inquit, secundum artis suæ peritiam, salubriter ad salutem animarum exhibent fomenta doctrinarum, unguenta adhortationum, atque malagma assiduæ orationis, medicabiles etiam potus atque cibos divinarum Scripturarum. Faciunt etiam, ubi necesse est, exustionem excommunicationis, vel incisionem virgarum, ut, quoquo modo possint, hominem ab ægritudine vitiorum perducant ad sanitatem bonarum virtutum. Quod autem dicit, non consummari opera ejus, significat quod usque ad finem mundi verus medicus noster non cessat per ministros suos quotidie sanitates in Ecclesia sua operari, donec in extremo examine totum quod mortale est absorbeatur a vita : et tunc fiet quod sequitur : Pax Domini super faciem terræ, quando absumpta morte in victoria resurgent mortui incorrupti, et transferentur ad possidendam patriam cœlestis regni. »

Denique pigmentarius noster Christus dat nobis « pigmenta suavitatis, et unctiones sanitatis, » id est præcepta suavia simul et sana, puta præcepta charitatis quæ omnes labores et dolores lenit, præsertim accedente unctione gratiæ Christi, quæ « computrescere » facit « jugum a facie Dei », *Isaiæ* X, 27 ; vide ibi dicta. Vide et nostrum Blasium Viegas, in cap. II *Apocal. Comment.* IV, sect. 57.

Audi Hugonem : « Unguentarius, id est Christus, faciet pigmenta suavitatis, » id est Sacramenta novæ legis « unctiones conficiet sanitatis, » id est dona Spiritus Sancti. Sacramenta ecclesiastica vel evangelica *pigmenta* vocantur, quia redolent : *suavitatis*, quia suavia sunt. Dona Spiritus Sancti dicuntur *unctiones sanitatis*, quia illis ungitur anima et sanatur a septem vulneribus peccatorum. Timor enim sanat superbiam, pietas invidiam, scientia iram, fortitudo acediam, consilium avaritiam, intellectus gulam, sapientia luxuriam. *Cant.* I : « Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. » Ubi Glossa : Unguenta, inquit, sunt dona Spiritus Sancti, quæ invisibiliter animam reficiunt.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE OFFICIIS ÆGRI UT SANITATEM RECUPERET.

9. FILI, IN TUA INFIRMITATE NON DESPICIAS TEIPSUM. — Ut negligas ea adhibere quibus sanitatem recuperes, ac sine ulla procuratione valetudinis maneas quasi jumentum ; sive, quia de sanitate desperas, sive, quia nimis præsumis et præfidis de naturæ viribus, aut de cura et providentia Dei, ita in illum te tuaque resignans, ut deses et otiosus nolis admovere manum operi ad ea procurandum, quæ prudentia et medicina procuranda dictant, quæque Deus instituit et sanxit. Tales sunt multi plebeii, pauperes et rustici, qui se suosque morbos plane negligunt, omnemque eorum curationem Deo relinquunt. Τὸ *teipsum* jam non est in Græco, tantum *non despicias*, scilicet te, tuam infirmitatem et sanitatem. Tigurina nectit sequentibus, sicque vertit : *In morbo tuo, fili, ne prætereas, quin Domino supplices, etenim ipse sanabit te ;* alii : *Fili, in ægrotatione tua noli esse negligens ; sed precare Dominum, et ipse sanabit te.* Est enim peccatum mortale, inquit Palacius, si spes est salutis, eam non curare. Porro Rabanus pro *non despicias*, legit, *non desperes teipsum ;* « quia desperatio, inquit, affligit animam, et mortem illi parit certissimam. »

SED ORA DOMINUM, ET IPSE CURABIT TE. — Syrus : *Fili mi, etiam in mente tua ora coram Deo, quia ipsemet sanat. Primum* est hoc ægri officium, scilicet, ut antequam medicinas et medicos conquirat, pro sanitate precetur Deum. Deus enim vitæ et mortis, infirmitatis et sanitatis uti est auctor, sic idem est et reparator : quare si humili, sincero et ardenti corde invocetur, ægrum, si ita ejus saluti æternæ expediat, sanitati restituet, uti restituit Ezechiam, *Isaiæ* XXXVIII, 5. Si non expediat, dabit robur ad fortiter sustinendos morborum dolores et ærumnas ; itaque augebit merita et coronas patientiæ et pœnitentiæ, ac charitatis, contemplationis, et desideriorum cœlestium, ad quæ ægrum

stimulat ipsa ægritudo. Audi S. Gregorium Nazianzenum in senio semper infirmum, in carmine *De Dei desiderio* :

At mea sors magnus Deus est, multique dolores,
Atque gravis morbus, qui mihi membra quatit.
Ad breve me tempus lacera, scelerate : reliquam
Nam tecum gaudens aspera cuncta brevi,
Namque crucem membris, medioque in corpore gesto,
Inque viis : crux est lausque decusque meum.

Vide eumdem, epist. 64, 66, 67 *ad Philagrium*. Et in *Distichis*, ubi ait : « Sicut aurum in fornace, ita vir bonus afflictione exploratur, ac plerumque dolor incolumitate levior est, magisque expetendus. » Tantum enim Dei donum est infirmitas, quantum sanitas, et sæpe majus. Idem Nazianzenus, apud Antonium in *Melissa*, cap. LVII : « Docebat nos, inquit, nec applaudere, nec flecti passionibus, sed contemnere lutum, et corpus quidem nostrum pati sinere; utpote necessario sive nunc, sive non multo post pro lege naturæ dissolvendum (peribit enim aut morbo, aut longo tempore confectum); nos vero animam in sublime tollere, et cogitationibus conversari cum Deo. » Ita faciebat S. Paula, teste S. Hieronymo in ejus Epitaphio : « In languoribus, inquit, et crebra infirmitate dicebat : Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, donec mortale hoc induat immortalitatem, et corruptivum hoc vestiatur incorruptione. Et iterum : Sicut superabundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio. Ac deinde : Ut socii passionum estis, sic eritis et consolationis. In mœrore cantabat : Quare tristis es, anima, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi : salutare vultus mei et Deus meus. » S. Cyprianus, epist. *ad Demetrianum* : « Nullus, inquit, iis dolor est de incursatione malorum præsentium, quibus fiducia est futurorum bonorum. Denique nec consternamur adversis, nec frangimur, nec dolemus, neque in ulla aut rerum clade, aut corporum valetudine mussitamus; spiritu magis quam carne viventes, firmitate animi infirmitatem corporis vincimus. » Salvianus, lib. I *Gubernat. Dei* : « Infirmitas carnis, inquit, mentis vigorem exacuit. » Audi et Bedam in *Proverbiis* : « Infirmitas carnis si patienter sustineatur, est quasi purgatorius ignis. » Et : « Quantus bonum habeat sanitas, ostendit infirmitas. » Et S. Bernardum : « Semper, inquit, in infirmo corpore validior est spiritus; nam virtus in infirmitate perficitur, » II *Corinth.* XII, 9. Vide ibi dicta.

Denique audi S. Laurentium Justinianum, in *Ligno vitæ*, cap. II *De Orat.* : « Omnes medici pecuniis, Deus autem noster pura oratione ad conferendam sanitatem placatur. Hæc spiritales sanat morbos. Nam hæc est potissimum remedium ejus qui vitiorum tentamentis æstuat, ut, quotiescumque quolibet tangitur vitio, toties se ad orationem vertat; quia frequens oratio vitiorum impugnationem exstinguet. Et sicut aqua ignis exstinguitur, ita concupiscentiarum vitiosarum impetus oratione superatur. »

Æger ergo crebro recitet orationem S. Francisci : « Gratias tibi ago, Domine Deus, de omnibus his doloribus meis, teque, mi Domine, rogo, ut centuplum, si tibi placuerit, addas, quia hoc erit mihi acceptissimum, ut affligens me dolore, non parcas, cum tuæ sanctæ voluntatis adimplatio sit mihi consolatio superplena. »

Denique quam utilis sit infirmitas, quamque infirmus se Dei voluntati resignare debeat, ut vel sanitatem det, vel patientiam, pulchris exemplis S. Antonii Didymum arguentis, quod doleret se captum oculis, quos cum muscis communes habemus; S. Pachomii, S. Thomæ Cantuariensis, S. Vedasti et aliorum, docet noster Alphonsus Rodriguez, tract. 8 *De Conformit. cum voluntate Dei*, cap. XVIII. Gnomen S. Pachomii recitavi superius cap. II, vers. 4.

10. AVERTE A DELICTO, ET DIRIGE MANUS, ET AB OMNI DELICTO MUNDA COR TUUM. — Syrus : *Aufer iniquitates et mendacium, et ab his omnibus peccatis munda cor tuum.* Est hoc *secundum* ægri officium, ut scilicet conscientiam suam examinet, et, si in ea aliquod delictum repererit, illud aboleat per pœnitentiam. Certum enim est morbos sæpe hominibus ob delicta immitti. « Ideo (ob indignam Synaxin) inter vos multi infirmi et imbeciles, et dormiunt (id est moriuntur) multi, » ait Paulus, I *Cor.* XI, 30. Et Christus ad ægrum jam a se sanatum : « Ecce sanus factus es, ait : jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat, » *Joan.* V, 14. Et S. Basilius, *Reg. fusius disput.* regula 55 : « Morbi, inquit, sunt flagella peccatorum, quibus nihil aliud agitur, nisi ut vitam nostram in melius commutemus. » Sic Deus Oziam regem sacerdotium invadentem lepra percussit, II *Paralip.* XXVI, 18, æque ac Mariam sororem Mosis ob murmur, *Num.* XII, 10. Ita Jeroboam regem Israel idololatrantem, et manus extendentem in Prophetam, ariditate mulctavit, III *Reg.* XIII, 4.

Porro Siracides ad pœnitentiam tria requirit, scilicet *primo* : « Averte, inquit, a delicto; » scilicet mentem et voluntatem tuam, id est concipe propositum amplius non delinquendi, nec peccandi. Unde Græca Romæ emendata habent : *Amove delictum*; Tigurina : *Missum fac delictum.*

Præclare Plinius Secundus, lib. VII, epist. *ad Maximum* : « Nuper, inquit, me cujusdam amici languor admonuit, optimos esse nos, dum infirmi sumus. Quem enim infirmum, aut avaritia, aut honor sollicitat? non amorib servit, non appetit honores opes negligit, et quantulumcumque ut relicturus, satis habet : tunc deos esse, tum hominem esse se meminit : invidet nemini, neminem despicit : ac ne sermonibus quidem maligni, aut attendit, aut alitur. Si contingat evadere, in noxiam beatamque destinat vitam. Tales ergo esse sani perseveremus, quales nos futuros profitemur infirmi. »

Secundum est : « Dirige manus » ad rectam operationem, *q. d.* Propone deinceps te recte operaturum, et imprimis ta restituturum quod rapuisti, vel injuste detines; ac benefacturum aliis, præsertim pauperibus indigentibus. Tigurina : *Manus rectas exhibe : manus*, id est opera tua et actiones, ait Vatablus. « Cum enim homo sibi soli dat, ait Palacius, manus curvat in se : at quando proximis dat, dirigit in eos. Audi Isaiam hujus loci interpretem, cap. LVIII, vers. 7 : Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam : cum videris nudum, operi eum. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur. Hoc ergo modo dirige manus, si tibi vis cito sanitatem oriri. »

Tertium est : « Ab omni delicto munda cor tuum, » scilicet per contritionem et pœnitentiam, quæ nunc ex institutione Christi includit confessionem et satisfactionem. Unde liquet, pœnitentiam non esse nudam resipiscentiam, sive vitæ mutationem, qua homo novum vitæ et virtutis genus ineat (ut volunt Lutherani). Insuper ad eam requiri veteris vitæ in peccatis actæ destructionem per contritionem, castigationem et pœnitentiam.

Quocirca cap. *Cum infirmitas, De pœn. et remiss.*, sancitur ut medici, priusquam corpus graviter vel periculose ægrotantis curare incipiant, eum moneant de confessione facienda. Et quia hæc lex consuetudine abrogata erat, idcirco Pius V, motu proprio, anno 1566, qui incipit *Super gregem*, illam renovavit, addiditque ne medici ultra tertiam diem visitent ægrotum, nisi de illius confessione sibi constet : denique ut antequam ad gradum doctoratus admittantur, ab illis exigatur juramentum, quo jurent se hanc legem servaturos. De qua lege vide Suarez, III part., tom. IV, disp. 35, sect. III. Ita B. Petrus Damianus, epist. 129 *ad Eremit.*, monachum, eremi suæ decumbentem in lecto sic affatur : « Charissime frater Maure, confitere, pœnitentiam age, et si quid est in te, quod fortassis a tremenda Missarum te celebratione prohibeat, venerabilis tua fraternitas sacris obtemperare canonibus non contemnat. »

Porro pœnitentia maxime opus est in morte, ut reconciliemur Deo, ut satisfaciamus pro offensis, ac infernum evitemus, breveque habeamus Purgatorium. Unde S. Augustinus, inquit Possidius *in ejus Vita*, « dicebat laudatos Christianos et sacerdotes absque digna et competenti pœnitentia exire de corpore non debere. Quod etiam ipse fecit ultima qua defunctus est ægritudine. Nam sibi jusserat Psalmos Davidicos, qui sunt paucissimi de pœnitentia, scribi, ipsosque quaterniones jacens in lecto contra parietem positos diebus infirmitatis suæ intuebatur et legebat, et jugiter ac ubertim flebat. » S. Laurentius Justinianus moriturus noluit in lecto decumbere, sed in matta, dicens : « Non in pluma Dominus meus, sed in durissimo ligno cubitavit. Meministis dicti B. Marcum : Non decet christianum hominem mori nisi in cinere et cilicio. » Similia dixit et fecit S. Franciscus, cæterique eximii Sancti, ac nostro sæculo S. Carolus Borromæus ejusque asseclæ, qui morituri in cinere et cilicio decubuerunt et occubuerunt.

11. DA SUAVITATEM ET MEMORIAM SIMILAGINIS, ET IMPINGUA OBLATIONEM. — *Tertium* est hoc ægri officium, ut scilicet peracta de peccatis pœnitentia, offerat Deo sacrificium pro salute sua.

Pro *suavitatem* græce est εὐωδίαν, id est *suaveolentiam* sive *suavem odorem* : pro *memoriam*, græce est μνημόσυνον, id est *monumentum* vel *memoriale* « similaginis, » id est similæ : ita vocabatur pars illa similæ, quæ imposito thure Deo cremabatur, ut per illam consecraretur tota simila Deo oblata et sacrificata, ut dixi *Levit.* II, 2. Sensus ergo est, *q. d.* Offer Deo sacrificium *mincha*, id est farris et similæ, quod imposito thure suavem exhalet odorem, Deoque sit memoriale, tum tuæ [illegible] nis et obsecrationis pro obtinenda salute corporis et animæ, tum tuæ gratitudinis et recognitionis divinæ potentiæ et opis. Rursum « impingua, » id est pinguem offer, « oblationem, » puta pinguem, selectam et insignem victimam. Fere enim cum *mincha*, id est sacrificio farreo, offerebant Deo victimam carneam, v. g. hædum, ovem vel vitulum, ut perfectum esset sacrificium : sacrificium enim est quasi convivium Dei. In convivio autem requiritur, tum simila et panis, tum caro animalium. Potest quoque per « suavitatem » accipi, thus et thymiama suaveolens, quod Deo adolebant Hebræi. Unde Tigurina : *Suffimentum adole, commendatitiamque* (Vatablus, *commendatricem*, vel *gratam, quæ scilicet sacrificantem Deo commendet*) *similaginem, et munus optimum consecra.*

Hoc verius fit in nova lege per sacrificium Eucharistiæ, quæ simul est mincha et victima; quia in ea sub speciebus panis offertur Deo ipsa caro Christi, ipseque Christus pinguis et ardens charitate devotionis; quare hæc Deo jugem nostri, pro quibus offertur, memoriam ingerit, ut omnes nostras infirmitates sanet, omneque robur et bonum conciliet. Ita S. Gorgonia morbum corporis prodigiosum quo laborabat, cum medicos admittere nollet, Eucharistiæ sumptione miraculose sanavit, uti refert ejus frater S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 11, qui *orat.* 19, idem refert de patre suo, eum scilicet morbum suum gravem celebrando Missam depulisse. Multo magis Eucharistia medetur morbis animæ; unde a Patribus vocatur *pharmacum immortalitatis*, quia ejus virtute resurgemus ad vitam immortalem, *Joan.* VI, 40. « Panis ergo et vini, ait Rabanus, sacrificium in memoriam Dominicæ passionis oblatum præcipue animarum vulnera curat, cum per sacerdotis ministerium in altari simul cum sacris orationibus Deo offertur. Unde sicut B. Gregorius in libris *Dialogorum* ait : Si culpæ post mortem insolubiles non sunt, multum solet animas, etiam post mortem, sacra oblatio hostiæ salutaris adjuvare; ita ut none

nunquam ipse defunctorum animæ hoc videantur expetere : et non solum defunctis, sed etiam vivis multum profuturum esse idem sacrificium creditur, si digne offeratur. »

Græci addunt ὡς μὴ ὑπάρχων, id est *tanquam non existens*; Romana, *tanquam non sis*, *q. d.* Offer oblationem Deo, humiliando te summe coram illa majestate, cujus nomen est τὸ *ens*, ita ut coram ea æstimes te non esse, nec existere; quia tuum esse umbraticum est, et umbra tanquam essentiæ divinæ, adeo ut Dei nomen sit « ens, » creaturæ vero « non ens, » uti dixi, *Exodi* III, 14. Tigurina vertit : *Ut qui non feras priores*, quod Vatablus explicat, *q. d.* « Ut qui non prior ponas beneficium, sed accepti gratiam testeris. » Verum τὸ *tanquam non existens* delent Latina omnia et S. Augustinus in *Speculo*.

Mystice hæc omnia infirmitati spiritali animæ, puta, ejus vitiis et passionibus per octo remedia, quæ hic assignat Siracides, curandis pulchre adaptat noster Jacobus Alvarez de Paz, lib. V *De Vita spirit.* part. II, cap. XIII.

12. ET DA LOCUM MEDICO : ETENIM ILLUM DOMINUS CREAVIT; ET NON DISCEDAT A TE, QUIA OPERA EJUS SUNT NECESSARIA. — *Quartum* est hoc ægri officium, ut scilicet post orationem, pœnitentiam et sacrificium, qua Dei archiatri opem imploravit, det quoque locum medico. Deus enim vult sua beneficia homini largiri non per se solus, sed homine cooperante : vult enim ut homo pariter faciat quod in se est, ac adhibeat media a Deo et a natura instituta, quale in infirmitate ad adipiscendam sanitatem est medicus et medicina. Addit, « et non discedat a te, » quia non sufficit ægro semel consuluisse medicum; sed crebro eum consulat oportet, ut judicet de morbo ejusque remediis. Et esto revalescere incipiat æger, tamen ne statim dimittat medicum, ne per imprudentiam, vel ignorantiam, vel intemperantiam, in morbum recidat : recidiva enim morbi ipso morbo est periculosior. Igitur medicus ægro adsit, donec plene convalescat, ac deinde modum tuendæ et conservandæ sanitatis ei præscribat. Unde Tigurina vertit : *Deinde locum des medico, ut cujus Dominus auctor sit; nec discedat a te, quia ipsius indiges*; Romana, *nam et ipso opus est*. Græce enim est χρείᾳ, id est *opus, utilitas, necessitas, indigentia*, uti dixi vers. 1. Syrus : *Et etiam medico da locum; quia* (etiam) *ineo est utilitas : quia tempus est, in quo per eum prosperetur valetudo.*

Lyranus per medicum accipit spiritalem, puta sacerdotem; quia, ait, ejus est orare pro ægro, uti subdit Siracides. Verum clarum est intuenti hæc omnia ad litteram pertinere ad medicum corporalem.

Porro veteres Ascetæ et Anachoretæ medicis et medicinis abstinebant, tum quia in eremis et locis solitariis longe ab urbibus et medicis degebant, tum studio paupertatis, austeritatis, pœnitentiæ et mortificationis. Axioma enim eorum erat : « Morbus corporis est purgatio animæ; » item : « Corporis infirmitas est mentis sanitas et firmitas, » ideoque corpus ad omnes labores et dolores assuescendo obdurabant : tum quia suspirabant ad cœlum, ut ex hoc exsilio liberi evolarent ad beatam vitam, ideoque morbis et asperitatibus, æque ac delicis et voluptatibus, superiores evadere nitebantur. Ita S. Pachomius, ut habet ejus Vita, Theodoro discipulo infirmanti non aliam medicinam dedit, nisi hanc : « In dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe, et quando voluerit Dominus, conferet tibi sanitatem. » Alterum vero reprehendit, quod manus laborando laceras oleo perunxisset. Abbas alius, in *Vitis Patr.* lib. VII, cap. XX, discipulo ægrotanti hoc pharmacum dedit : « Ne contristeris, o fili, ex infirmitate; summa enim religio est ut ex infirmitate quis gratias agat Deo. Si ferrum es, per ignem amittis æruginem. Si aurum es, per ignem probatus a magnis ad majora procedis. Sustine ergo et ora Deum, ut ipse quæ vult illa concedat. » Ibidem alius sæpe ægrotans, cum per annum morbo caruisset, mœstus dixit Deo : « Reliquisti me, Domine, et noluisti me hoc anno visitare. » Morbus enim carnis purgatio est animæ.

Quocirca magnus ille Abbas Johannes, qui Theodosio Imperatori victoriam contra tyrannos prædixit, cuidam poscenti a tertiana liberari : « Rem, inquit, tibi necessariam cupis abjicere; ut enim corpora nitro abluuntur a sordibus, ita animæ languoribus aliisque hujusmodi castigationibus purificantur. » Mox tamen votis ejus obsequens, oleo a se benedicto eum curavit. Ita Ruffinus in *Vita S. Johannis*, quæ habetur in *Vitis Patr.* lib. II, cap. I, juxta editionem nostri P. Rosweydi. Ibidem in *Vita S. Posthumii*, legimus eum in febrium et stomachi tormentis nec calidis rebus usum, nec jejunia imminuisse, dictantem : « Quod si corpori calido cibo consuleretur, a Domino redemptio animæ non daretur. » Sic et S. Antonium in morbis non minuisse jejunia, solitaque virtutum officia, refert in Vita ejus S. Athanasius. Similia de S. Hilarione scribit S. Hieronymus.

Verum posteriores Ascetæ et religiosi hunc rigorem temperarunt, ac secuti consilium Siracidis, medicos et medicinas admittunt; imo suadent et præcipiunt, ut videre est in Regulis S. Basilii, S. Benedicti, S. Augustini, S. Francisci, etc. Vide S. Basilium *in Regulis fusius explicatis*, reg. LI, ubi multis docet utendum esse medicis et medicinis, sed ita ut spes sanitatis in Deo potius quam in illis reponatur. Unde concludens ait : « Neque igitur fugienda penitus ars ista est, neque rursus

nia in ea salutis nostræ præsidia collocanda; sed quemadmodum, licet agriculturæ usum accepérimus, frugum proventum tamen postulamus a Deo; et quamvis gubernatori clavum committamus, Deum tamen, ut nos ex alto incolumes conservet, oramus : sic nihilominus cum medicum adhibemus, idque ratio fieri concedit, neutiquam in spe illius erga nos bonitatis debebimus discedere. Mihi vero etiam ad colendam continentiam haud mediocre momentum ars hæc de qua loquimur, videtur afferre. Siquidem animadverto ab ea et delicias amputari, et crapulam damnari epularum, præterea varietatem et exquisitam nimis condimentorum prave excogitatam solertiam, tanquam inutilem improbari. In summa denique indigentiam ab ea sanitatis matrem appellari. »

13 et 14. EST ENIM TEMPUS QUANDO IN MANUS ILLORUM INCURRAS (id est incurrere, eorumque curæ te credere et committere debeas) : IPSI VERO DOMINUM DEPRECABUNTUR, UT DIRIGAT REQUIEM EORUM, ET (Complutensia pro *et* legunt *in*) SANITATEM PROPTER CONVERSATIONEM ILLORUM, — « illorum, » scilicet non medicorum, sed sacerdotum, qui offerunt Deo similaginem et oblationem, ut dixit vers. 11. Sacerdotum enim est deprecari Dominum pro salute ægri, medicorum vero est ei mederi. Favent Græca, dum ita legunt : *Est tempus, cum et in manibus eorum est* εὐοδία, id est *suavitas odoris. Nam et ipsi Dominum deprecabuntur, ut dirigat ipsis requiem et sanationem propter restituendam valetudinem* : εὐοδία enim, id est *suavitas odoris*, in offerendo thure et thymiamate, spectat ad sacerdotes, non ad medicos, *q. d.* Dum adhibes medicum, simul adhibe sacerdotes, qui suis precibus et sacrificiis invocent Deum, ut dirigat medici conciliatque pharmaca, eo modo, « ut requiem, » id est sanitatem et valetudinem, ægro restituant. Noster vertit, « propter conversationem illorum, » hoc est quia ab eis hoc requirit vitæ eorum ratio, et quia præ aliis sanctitati et pietati student. Ita Lyranus et Jansenius.

Verum εὐοδία, id est *suavis odor*, scilicet herbarum, florum, aquarum medicarum, et aliorum pharmacorum, est quoque in manibus medici, ut per ea sanitatem ægro conferat. Adde alios pro εὐοδία legere εὐοδία, id est *successus, prosperitas* : nonnulli legunt εὐδοκία, id est *voluntas, beneplacitum*. Unde Tigurina vertit : *Est cum medicorum quoque manus successum consequantur; nam et ipsi Dominum orant ut lenimentum secundet sibi, vitæque causet curationem.* Ubi ἀνάπαυσιν, id est *requiem*, exponit *lenimentum*, quo medicus per pharmaca lenit dolores ægri. Alii : *Orant Dominum ut tribuat prosperum quietem, et sanationem victus causa;* Syrus : *Quia orabit* (medicus) *ad Deum, et dabit per manus ejus tibi sanitatem, et veniet per eum sanitas et vita.* Quare aptius hæc referas ad medicos, quam ad sacerdotes; ad medicos enim totus hic locus spectat. Est enallage : « illorum, » id est illius, scilicet medici, de quo sermo præcessit. Dicit « illorum, » quia multi sunt medici : « illorum » ergo, id est alicujus ex illis, quem vel tua voluntas et electio, vel necessitas tibi offeret.

Significat ergo Siracides, ait Jansenius cum Valesius, *Sacræ Philosophiæ*, cap. LXXIV, officium boni medici esse, non solum remedia morbis accommodata applicare, eisque niti et confidere, sed etiam Deum invocare et orare, ut sua et ingenia et remedia ad ægrorum salutem dirigat ac fortunet. Res enim, in qua medicus versatur, est per se magna magnisque periculis obnoxia, quæ ob id non solum prudentiam, sed etiam piam curam et sollicitudinem requirit : qua neglecta gravissimæ offensiones, ac periculosæ curationes esse solent. Cum enim arti suæ plurimum fidunt medici, ita ut non curent Dei directionem implorare; fit nonnunquam ut eorum conatus Deus non prosperet, sed subvertat. Itaque nostræ lectionis hic erit sensus : Est tempus, quando in medicorum manus incurras. Ipsi autem non suæ arti nimis fident; sed Dominum deprecabuntur, ut dirigat et fortunet requiem quam ægris adferre student, hoc est sanitatem; idque quia hoc pertinet ad eorum conversationem, hoc est officium et vitæ rationem.

Aliter Lyranus : « Propter conversationem, » inquit, id est propter sanctam vitam illorum. Aliter et Palacius : « Propter conversationem, » inquit, id est ut liceat medicis conversationem habere cum ægroto, quem ad salutem revocarunt. Aut, *q. d.* Rogabunt medici pro salute infirmi : nam si medicus infelix sit, ac neminem sanet, quomodo poterit cum hominibus conversari? Ergo ut conversationem cum eis habeat, roget pro eorum salute. Græce est ἕνεκεν χάριτος εὐεξίας : εὐεξίας autem significat *primo*, vitam; *secundo*, victum; *tertio*, conversationem. Unde *primo*, Tigurina vertit : *Ut Deus secundet et det curationem vitæ causa*, ut scilicet per curationem medici ægrum vitæ et sanitati restituat. Hinc et Romana vertunt : *Sanationem propter restituendam valetudinem; secundo*, alii vertunt, *ut det sanationem victus causa;* ut scilicet Deus per manus medici sanitatem ægro restituat, hoc inter alios fine et fructu, ut scilicet medici sanando ægros victum sibi comparent : hæc enim est eorum ars ex qua vivunt; *tertio*, Noster vertit : Ut « dirigat sanitatem propter conversationem illorum, » eo sensu quem jam dedi.

Nota hic officium medicorum esse, non tantum medica arte, sed et precibus sanctaque vita ægris impetrare requiem et sanitatem, id est quietam sanitatem, sanamque quietem. Idem docet Hippocrates : idemque fecere excellentissimi medici S. Cosmas et Damianus, uti dixi vers. 2. Sanctitas enim meretur ut Deus dirigat actiones cuique proprias, easque secundet et prosperet : medicorum autem actio propria est mederi et curare

ægros. Ita Thalassius asceta oratione et signo crucis curabat suos colicos dolores, et viperæ morsus, teste Theodoreto, in *Hist. relig.* cap. XXII. Nam, ut idem ait cap. XVI : « Sanctorum deprecatio est commune omnium malorum remedium. » Ita S. Laurentius signo crucis Lucillum aliosque cæcos illuminavit. Ita in *Vitis Patrum* legimus S. Hilarionem, S. Antonium, plurimosque alios anachoretas oratione et oleo a se benedicto curasse graves et incurabiles multorum morbos.

15. QUI DELINQUIT IN CONSPECTU EJUS QUI FECIT EUM, INCIDET (Syrus, *traditur*) IN MANUS MEDICI. — Legit Interpres ἰατρίσεται, id est *incidet* : jam Complutensia et Romana legunt ἰατρίσει, *incidat*, optative vel imperative, *q. d.* Dignus est qui incidat, ut hac pœna castigetur, ac ad Deum redeat. Tigurina vertit : *Qui in Creatorem suum peccaverit, in manus medici solet incidere.* Sensus est, *q. d.* Qui peccare audet coram Deo, imo contra Deum factorem suum, a quo suum esse, suam sanitatem, omneque bonum accepit; ipse hac sua ingratitudine et malitia meretur sanitate, imo vita, omnique bono privari, ac morbis exagitari, ideoque medicorum manibus subjacere, a quibus multa dura et acerba remedia cogetur sustinere, et insuper pro tortura hac largum eis stipendium persolvere. Significat peccata esse causas morborum, indeque medicinarum molestarum et affligentium : quare abstinendum esse a peccatis, ut careamus morbis et medicinis.

Nota aptam metaphoram vel allegoriam : medicus enim comparatur tortori vel judici, medicinæ comparantur torturæ et carnificinæ, æger reo, peccata ægri criminibus rei. Hinc S. Scriptura sæpe morbos vocat *funes*, et lectum cui æger affigitur vocat *carcerem*; quia scilicet morbi sunt pœnæ peccatorum, quibus quasi funibus et equuleo peccator ligatur, constringitur et torquetur, ac consequenter de medico loquitur quasi de apparitore vel judice, qui delinquentes comprehendat et conjiciat in carcerem, jubeatque lecto decumbere, atque in eo quasi in equuleo potionibus, sectionibus, clysteribus, cucurbitis, balneis, cauteriis, ustionibus, aliisque sexcentis modis et cruciatibus torqueat et affligat. Ita sentit S. Job morbis a Deo afflictus, cum dixit, cap. VII, 12 : « Numquid mare ego sum, aut cetus, quia circumdedisti me carcere? » Et David, *Psalm.* XVII, 5 : « Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. » Et Christus sanans infirmam : « Mulier, dimissa es ab infirmitate, » *Lucæ* XIII, 12. Et vers. 16 : « Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanas, ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati? » Hinc S. Laurentius Justinianus senex ægrotans, cum medicus ejus carnes incideret, ad ictum ferri stetit immobilis, ac timenti medico dixit : « Incide audacter; neque enim laminas Martyrum novacula tua superabit. » Ita habet ejus Vita.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE LUCTU MORTUORUM MODERANDO, ET CAVENDA TRISTITIA.

16. FILI, IN MORTUUM PRODUC LACRYMAS (Nazianzenus, *orat.* 10, legit, *plora*), ET QUASI DIRA PASSUS INCIPE PLORARE. — Tigurina : *Fili, effunde lacrymas super mortuo, luctumque ut acerba passus exordire*; alii : *Fili, super mortuum dimitte lacrymas, et ut acerba patiens ordire lamentum.* De hoc lamento dixi cap. XXII, 13. Syrus : *Fili mi, super mortuum multiplica lacrymas, et doleat te, et dicito ululatum.* Ab ægris et morbidis congrue transit ad mortuos, quibus jubet ultima justa funebria persolvi. *Primum* ergo officium mortuis debitum est deplorare eorum mortem, tum illorum, tum nostri causa. Illorum, quod summum hujus ævi bonum, scilicet vitam, amiserint in perpetuum; quia nunquam ad eam redituri; nostri, quia utile et gratum illorum, utpote parentum, cognatorum, amicorum, vel vicinorum alloquium, consilium, auxilium, omneque cum eis commercium amisimus, nunquam illud in hac vita recuperaturi. Sane qui in morte cognatorum gaudent, eo quod in eorum hæreditatem et bona succedant, hi illis se ingratos et inhumanos exhibent. Alii quasi Stoici insensibiles apathiam induunt, ut nullius amici vel rei deperditæ dolore tangantur : hi quoque carent humano et communi commiserationis affectu. Unde omnes fere gentes planxerunt suos mortuos, ut hic planctus juris gentium esse videatur. Sic Abraham flevit mortem Saræ, *Genes.* XXIII, 2. Jacob mortem nuntiatam (sed falso) Josephi, *Genes.* XXXVII, 35, ac mortem Deboræ nutricis Rebeccæ, sepeliensque eam subter quercum Bethel, inde loco nomen dedit : « Quercus fletus, » *Genes.* XXXV, 8. Joseph planxit mortem Jacob : quin et Ægyptii eamdem planxerunt, *Genes.* L, 9 et seq. S. Augustinus planxit mortem matris S. Monicæ, lib. IX *Confess.* cap. XII. Hunc enim planctum exigit communis fidelium humanitas, pietas et charitas.

Audi S. Paulinum, epist. *ad Pammachium* consolatoria de obitu uxoris ejus Paulinæ : « Bonæ lacrymæ charitatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Joseph justus impendit patri. Bonæ et lacrymæ orationis, quibus et David stratum suum per singulas noctes rigabat. Sed quid Sanctorum mortalium prædicem fletus? Flevit et Jesus amicum; hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, ut mortuo infunderet lacrymas, et quem resuscitaturus erat virtute divina, infirmitate lugeret humana. Licet in illo uno totam simul conditionem generis humani miserit cors et miserator Dominus deploraverit, et illis lacrymis peccata nostra fleverit et laverit. Idcirco et tuæ, frater, lacrymæ sanctæ et piæ : quia simili affectione manarunt, et dignam casti cubilis flevere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio charitatis. »

ET SECUNDUM JUDICIUM CONTEGE CORPUS ILLIUS, ET NON DESPICIAS SEPULTURAM ILLIUS. — Est hoc secundum ac tertium pietatis officium mortuis debitum; *secundum*, ut corpus mortui tegatur sudario, sindone fasciisque sepulcralibus « secundum judicium, » id est juxta morem et ritum funerum, quem quæque regio usurpat. Hebraice enim מִשְׁפָּט *mispat*, id est *judicium*, sæpe morem et usum significat. Dedecorosum enim, miserum et inverecundum esset illud vestibus omnibus spoliare, et nudum spectandum omnibus proponere. Tigurina : *Corpus ejus contege juxta ritum funerum*; alii, *secundum consuetudinem ejus* (uti solebat vivens tegi et vestiri) *contege corpus ejus*; Syrus : *Et sicut decet, collige corpus ejus, et ne contemnas sepulturam ejus.*

Tertium : « Et non despicias sepulturam ejus; » Tigurina : *Nec sepulturam negligas.* Repete τὸ *secundum judicium*, id est juxta ritum funerum et morem patriæ. Quo, *primo*, significatur et jubetur corpus non esse projiciendum in sterquilinium, uti projiciuntur corpora boum et equorum; nec rursum inhumatum avibus et feris laniandum esse relinquendum; sed terræ, ex qua formatum est, reddendum; idque ob spem resurrectionis. Ideo enim corpora hominum, non animalium, terræ quasi custodi commendantur, ut in die resurrectionis terra Deo resuscitanti illa, quasi deposita sibi commendata reddat. Ita S. Maria Ægyptiaca moriens inscripsit (vel nomine ejus angeli inscripserunt) terræ : « Sepeli, Zozima, miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ quod suum est, et pulveri adjice pulverem. Ora Dominum pro me. Ipsa nocte salutiferæ passionis post et divinæ et sanctæ cœnæ communionem. » Illa enim nocte mortua est. Ita refert oculatus testis Zozimas, auctor Vitæ ejus, qui et addit leonem a Deo missum qui fossam unguibus effoderet, in quam ipse corpus S. Mariæ inferret. Sic et duo leones, a Deo missi, S. Antonio excavarunt sepulcrum S. Pauli primi Eremitæ, teste S. Hieronymo, in ejus Vita. S. Luciani presbyteri et martyris corpus jussu Maximiani imperatoris in mare projectum delphinus e mari in littus extulit, ut honeste sepeliretur. S. Stanislai, Cracoviensis Episcopi et martyris, corpus aquilæ a feris defenderunt, ut sepulturæ mandaretur. S. Moses et S. Catharina ab angelis sepulti sunt in monte Sina. S. Sebastianus post martyrium et mortem, apparens S. Lucinæ, jussit ut corpus suum projectum in cloacam inde eximeret, et in catacumbis juxta vestigia Apostolorum SS. Petri et Pauli sepeliret. Sic honesta sepultura martyribus cæteris a christianis procurata est, etiam cum præsentissimo vitæ periculo; imo plures hac de causa martyrii lauream adepti sunt, ut videre est in *Martyrol.*

Sepultura ergo, *primo*, est decus defuncti; *secundo*, refricat memoriam ejus vitæ et virtutis; *tertio*, est memoriale resurrectionis; *quarto*, efficit ut Sancti quibuscum sepelimur pro nobis orent. Ita S. Augustinus, lib. *De Cura pro mortuis*, ubi cap. II, ait : « Ista omnia, inquit, id est curatio funeris, conditio sepulturæ, pompa exequiarum, magis vivorum solatia sunt, quam subsidia mortuorum. »

Secundo, jubet ut sepultura fiat « secundum judicium, » id est ritum et morem patriæ. Sic Judæi corpora sepelienda inungebant aromatibus more Ægyptio, uti fecere Jacobo, *Genes.* L, 2, et Christo Domino, *Joan.* XIX, 40. Ritus priscus christianorum est, ut fidelium sepulturas ornent psalmodia, cantu, tedis, cereis accensis, floribus, campanarum pulsu, vestibus atris, uti multis SS. Patrum testimoniis et exemplis docet Baronius, tom. I, anno Christi 34, cap. CCLXXV, in funere S. Stephani.

Tertio, ut fiat epulum funebre tum amicis, tum pauperibus, juxta illud *Tobiæ* IV, 18 : « Panem tuum et vinum tuum super sepulturam justi constitue; » qua de re plura dixi superius.

Quarto, ut oretur, et sacrificia fiant pro anima defuncti, uti fecit Judas Machabæus pro suis in bello occisis, II *Machab.* XII, 43. Idipsum fuse probat Bellarminus, tract. *De Purgatorio*, et Baronius, anno Christi 34, cap. CCLXXIX.

17 et 18. PROPTER DELATURAM AUTEM AMARE FER LUCTUM (græce πίκρασον κλαυθμόν, id est *amarum fac luctum*) ILLIUS UNO DIE, ET CONSOLARE PROPER TRISTITIAM. ET FAC LUCTUM SECUNDUM MERITUM EJUS UNO DIE, VEL DUOBUS PROPTER DETRACTIONEM. — Syrus : *Vinum et alimentum filiis hominum qui flent, et fac mœrorem ut convenit illi die uno aut duobus propter homines, et consolare propter vitam.*

Græca de more concisa sic vertunt : Complutensia : *Acerbum fac fletum, et accende planctum*; Romana : *Amarum fac ploratum, et calefac planctum* (lacrymæ enim sunt calidæ, et calefaciunt vultum, hinc vicissim per calorem eliciuntur et augentur), *et fac luctum secundum dignitatem ejus uno die, vel duobus propter detractionem*; *et ad mitte consolationem propter tristitiam*; Tigurina : *Acerbam cie lamentationem, et de male audias, planctum accende* (alii, *ardentem ede planctum*), *luctuque quo dignus est cum prosequere, idque die uno aut altero, ut evites calumniam; deinde admitte consolationem, ut mœrorem minuas.*

« Delaturam » vers. seqq. vocat *detractionem* et calumniam, *q. d.* Amare plora mortem amici « propter delaturam, » ne scilicet quis cavilletur

tibique detrahat, imo apud alios deferat, accuset et criminetur, quod illum oderis, vel gaudeas de morte illius, si non amare plores. At noli plorare more ethnico inconsolabiliter; sed more fidelium post ploratum amarum unius vel alterius diei, « consolare, » id est consolationem admitte, « propter tristitiam, » ne scilicet nimia tristitia obruaris, illaque tibi morbum, maniam vel mortem conciliet. « Et fac luctum secundum meritum, » græce ἀξίαν, id est *dignitatem* « ejus, » id est juxta quod dignus est a te defleri; magis enim dignus est defleri, ideoque reipsa deflendus est princeps, quam plebeius; pater, quam cognatus; Mecœnas, qui te aluit, quam communis amicus; vir sanctus, quam simplex fidelis. Idque propter « detractionem, » ne scilicet quis tibi tanquam inhumano vel impio detrahat. Minus recte ergo Rabanus per *detractionem* accipit *abscessionem*, hoc est mortem, per quam anima abscedit a corpore, ab eoque detrahitur et avellitur.

Porro Judæis carnalibus competebat amarus mortuorum ploratus; christianis vero ob clariorem fidem et certiorem spem resurrectionis, valde moderandus et mitigandus est. Unde Apostolus, I *Thessal.* IV, 12 : « Nolumus, inquit, vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem (resurrectionis) non habent. » Igitur fideles et christiani non tam lugent mortem Sanctorum, quam quod per mortem eorum sancta doctrina et exemplis destituantur, uti planxerunt S. Stephanum planctu magno, *Act.* VIII, 2. Qua de causa S. Ambrosius valde lugere solebat senum mortem, qui sua prudentia et sanctitate junioribus præibant viam virtutis et perfectionis. Unde ipse, lib. II *De Abele*, cap. III : « Quam gaudeo, ait, cum aliquos mites ac sapientes diu vivere video, etc.; quia prosunt pluribus! Similiter, cum hujusmodi decedit, quamvis longa senectute depositus, affficior, quia destituitur grex juvenum muro senili. »

Dices : Quomodo cap. XXII, 13, statuit septem dies luctui; hic vero unum tantum vel duos? Respondeo : Primus ille amarus ob mortuum parentem vel amicum ploratus et planctus durabat, et etiamnum durat, uno alterove die, quo peracto remittitur ille, succeditque moderatus et lenis luctus, durans ad septem dies. Vide dicta cap. XXII, 13. Ita S. Paulinus hunc locum explicat et pertractat epistola *ad Pammachium*, qua eum lugentem mortem uxoris suæ Paulinæ quæ filia erat S. Paulæ, consolatur : « Scriptura divina, ait, quæ producere nos lacrymas quasi evaporando dolore permittit, termino quoque designato præscribit tempora, cum dicit amaritudinem luctus uno ferendam die. O divitiæ bonitatis Dei! quam pia idipsum sollicitudine nostri cavet, non pietatis propensæ invidus, sed infirmitatis nostræ conscius, et omnis immodici temperator, lacrymas mortuo produci jubet; amaritudinem vero lugendi uno tantum die claudit, illud porrigi sinens quo relaxatur dolor, et anima respirat; istud vero præcidens quod immoderato et irrationabili cruciatu mentem nostram conficit, quodque diutius fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius ipsa suo verbo pietas Dei explicat; subjecit enim : Et consolare mature propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtutem; quia tristitia illa tantum salutaris, quæ secundum Deum est; ista autem (ut Apostolus ait), quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate est, carnalis est tristitia. » Sapienter S. Hieronymus, *epist.* 29, consolans Theodoram lugentem mariti Lupicini obitum : « Verum, ait, est illud super necessitate mortis prophetale vaticinium, quod fratres dividat, et carissima inter se nomina crudelis et dura dissociet? Sed habemus consolationem; quia Domini voce jugulatur, per quam ad Jam dicitur : Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferne. » Et paulo post : « Adversus ergo mortis duritiam, et crudelissimam necessitatem hoc solatio erigimur, quod brevi visuri sumus eos quos dolemus absentes. Neque enim mors, sed dormitio et somnus appellatur, ut, quos dormire novimus, suscitare posse credamus, et post digestum soporem vigilare cum Sanctis, et cum Angelis dicere : Gloria in excelsis Deo. »

Eamdem in luctu funereo suorum moderationem verbis et factis docuere cæteri Patres, ut S. Augustinus in funere matris suæ Monicæ, lib. IX *Confessionum*, cap. XII. S. Ambrosius in obitu fratris sui Satyri, Nyssenus, in *Oratione funebri* fratris sui S. Basilii, S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 10, quam habuit in funere fratris sui Cæsarii, et 11, in funere sororis suæ Gorgoniæ, et 19, in funere patris sui Gregorii, ac S. Bernardus, serm. 26 *in Cantica*, in morte fratris sui Gerardi. Eamdem moderationem adhibuit Christus in morte Lazari, ubi lacrymatus est; sed mox a lacrymis ad ejus suscitationem se transtulit, *Joan.* XI, 35. Notavit id S. Basilius, homil. 4 *De Gratiarum actione* : « Voluit, inquit, affectus, qui vitari nequeunt, astringere et circumplecti intra moderatam quamdam temperiem et certos limites. Nimirum inclementiam quidem, quæ nullius tangitur commiseratione declinans, tanquam feram immanem; studium vero affectati doloris, et immoderatam lamentationem, velut rem ingenerosam excludens. » Eadem est S. Cyrilli Alexandrini explicatio, lib. VII *in Joannem*, cap. XX : « Erudiit, inquit, nos Dominus suis lacrymis, quonam modo caros nostros vita functos, moderate, et lege rationis moderatis lacrymis flere debeamus. Nam ex toto nec compati, nec mœrere ferinum est et durum; horum vero exuberantia, muliebre. » Accedit S. Isidorus Pelusiota, lib. II, *epist.* 175 : « Christus, inquit, ob Lazarum lacrymas profudit, regulas nobis ac terminos figens, ne bacchantium more pro mœstitia præ-

cipites agamur. » Idem docuit vadens ad crucem; conversus enim ad filias Jerusalem plangentes : « Nolite, inquit, flere super me, » *Luc.* XXIII, 28. Nam, ut ait S. Leo, serm. 10 *De Passione* : « Solet sexus infirmior, etiam pro iis qui morte sunt digni, in lacrymas commoveri, et damnatorum exitiis pro naturæ communis consideratione misereri; sed istum sibi planctum Dominus Jesus dedignatur impendi; quia non decebat luctus triumphum, nec lamenta victoriam. »

19. A TRISTITIA ENIM FESTINAT MORS, ET COOPERIT VIRTUTEM, ET TRISTITIA CORDIS FLECTIT CERVICEM. — Græca de more brevius sic habent : *A tristitia enim procedit mors, et tristitia cordis flectit*, vel *curvat vigorem et robur*; Tigurina : *Nam tristitia in mortem exit, animique tristitia vires infringit*; Syrus : *Quia a mœrore generatur angustia; ita enim cor malum* (id est miserum et mœrens) *plusquam mors confringit anxietate pauperes, et adducit tristitiam; quia vita pauperis ad maledictionem cordis.*

Dat causam cur in luctu defunctorum mittenda sit consolatio, et moderanda tristitia; quia scilicet tristitia tria ingentia causat mala : *primum* est, quod ex ea manat, imo « festinat, » id est festinato et cito obvenit « mors; » *secundum*, quod « virtutem, » id est vires hominis « cooperit, » id est deprimit et supprimit, ac tandem obruit et opprimit, ut homo fiat enervis, languidus, impotens et ineptus ad omnia; *tertium*, quod « flectat cervicem, » ut homo qui antea alacer incedebat, animosus et rectus, jam mœstus incedat, dejectus et curvus, quasi elumbis, prostratis omnibus animi et corporis viribus. Tristitia igitur accelerat mortem, attenuat vires, et inducit senium, quo cervix curvatur, et homo sibi accelerat mortem; quia vita est in calido et humido; at tristitia frigida est et sicca, terrena scilicet et melancholica; lædit vero tristitia vitam; ac proinde nervos, in quibus sunt vires hominis, terrenos facit et hebetes, ac fere melancholia tectos, et ideo debiles : nervi igitur debiliores curvantur, ac ideo fit senex incurvus.

Vide quæ de damnis et remediis tristitiæ dixi cap. XXX, 22. Sic et Lyranus : « Tristitia, inquit, est passio mortificativa, et cooperit virtutem, id est suffocat virtutem naturæ, qua debilitata cervix et caput flectitur, sicut per fortitudinem ejus erigitur. »

20. IN ABDUCTIONE PERMANET TRISTITIA : ET SUBSTANTIA INOPIS SECUNDUM COR EJUS. — Ita Romana, Complutensia et alii legunt : ἐν ἐπαγωγῇ *in abductione*, vel *inductione*, id est in plaga, calamitate, afflictione, uti dixi cap. II, vers. 2. Verum cæteri legunt cum Nostro, ἐν ἀπαγωγῇ, id est *in abductione*. Rursum Romani et alii pro παραμένει, id est *permanet*, legunt παραδίνει, id est *transit*, abit, discedit. Unde nonnulli sic vertunt, *in inductione abit tristitia*, q. d. Per inductionem animi, qua scilicet animus sibi accersit et inducit cogitationes lætas, sibique persuadet se esse felicem, abit tristitia. Hinc et apte subjungitur : « Et substantia inopis secundum cor ejus, » ut scilicet, si inops cordi suo persuadeat se satis opum habere ad honeste vivendum, sit lætus et felix; sin autem persuadeat sibi deesse necessaria vitæ, miser vivat et infelix. Hinc et Græca, Romæ emendata habent : *In abductione transit tristitia, et vita pauperis secundum corda*; et Tigurina : *Amoliendo* (objecta et cogitationes tristes) *mœstitia præterit, et afflicti vita constat animo.* Græcum enim βίος significat proprie vitam, indeque victum, substantiam et opes, quibus vita conseratur. Verum Noster et cæteri legunt contrarie παραμένει, id est *permanet.*

Quæres, quænam hæc *abductio*, in qua permanet tristitia? *Primo*, aliqui censent esse abductionem in carcerem. Unde vertunt : *In carcere permanet tristitia*; Græcum enim ἀπαγωγῆς, subinde idem est quod αἰχμαλωσίᾳ, id est *captivitas*, conjectio in carcerem, vel abductio.

Secundo, Lyranus censet esse abductionem bono ad malum; quia sicut bona vita est causa lætitiæ, sic mala est causa tristitiæ : quare, si quis a bona vita sinat se abduci in malam, ex lætitia labitur in tristitiam.

Tertio, magis litteraliter, *abductio* hæc accipi potestab usu rerum, et a conversationehominum, puta solitudo ex inedia; hæc enim et similia pariunt melancholiam, ut patet in Timone Atheniensi, qui mœstus semper fugiebat homines, imo optabat perire homines; unde vocatus est μισάνθρωπος, id est *osor hominum*, teste Laertio, Plutarcho et aliis. Ita Palacius : Si te abducas, inquit, ab hominum familiaritate, permanebit in te tristitia; quæ si permanserit, actum est de substantia et facultatibus tuis; substantia enim hominis est secundum cor ejus. Si enim homo cum attentione et diligentia suam substantiam tractet, eam conservabit : at si tristitia pressus eam negligat, plane ei peribit.

Quarto, melius Rabanus et Jansenius explicant, *q. d.* Tristitia permanet in homine per hoc quod abducit animum suum a consolatione et consideratione eorum quæ dolorem mitigare possent; et subsistentia pauperis vel afflicti est secundum cor ejus, talis est et vita atque subsistentia ejus, ut, si cor ejus sit mœrens, vere sit misera ejus vita, et brevis futura; si lætum aut tranquillum, nihil ei obsit externa calamitas, diuque ejus vita sit duratura. Aut « substantia pauperis est secundum cor ejus, » hoc est ex corde dependet divesne quis sit habendus an pauper. Si enim modico contentus est, et paupertatem æquo fert animo, reputandus est vere dives; si vero animo est intranquillo, etiamsi multas possideat divitias, vere pauper est. Itaque secundum hunc sensum significatur tristitiam esse ingens malum, utpote quæ divitem facit egenum, et pauperem facit bis infelicem.

Quinto, simpliciter et plane accipi hic potest q

abductio in captivitatem, inopiam, calumniam, similemve calamitatem, qua scilicet vel persona abducitur in exsilium, aut carcerem, aut infamiam : vel opes ejus et bona abducuntur et abripiuntur a furibus vel grassatoribus, uti abducta fuere S. Jobi, cap. I. Hæc enim causa est et objectum tristitiæ, et quamdiu manet ista, manet et hæc.

Confirmatur *primo* : nam Græcum ἀπαγωγὴ proprie idem est quod inductio, deductio, submotio, abductio, exsilium, captivitas, in carcerem conjectio, accusatio, et quævis delatio. Et thema ἀπάγω idem est quod abduco, abigo, abstraho, subduco, defero, rapio ad supplicium, ad judicem; in carcerem abduco.

Secundo, quia Complutensia pro ἀπαγωγῇ legunt ἐπαγωγῇ, quod Noster vertere solet « obductio. » Unde nonnulli manuscripti hic legunt « in obductione, » id est in calamitate vel clade, qua mens obducitur et obvelatur, « permanet tristitia. »

Tertio, quia sequitur : « Et substantia inopis secundum cor ejus, » *q. d.* « In abductione, » id est spoliatione, inopia et calamitate, « permanet tristitia, et, » id est quia, « substantia inopis est secundum cor ejus, » hoc est, efficit cor sibi simile, illudque sibi conformat; ut sicut substantia inopis est arcta, modica, obscura, lurida, sordida; sic eadem et cor ipsius efficiat arctum, modicum, pusillanime, obscurum, luridum, sordidum, mœstum, melancholicum. Sicut enim opes dilatant et exhilarant cor; sic inopia, penuria et fames vicissim cor arctat et angustat, efficitque triste et mœstum. Unde græce est : *Victus pauperis* vel *mendici* κατὰ καρδίαν, id est *secundum* vel contra *cor* ejus; Complutensia legunt, κατὰρα κάρδίας, id est *victus* vel *substantia pauperis* est *maledictio cordis*, id est efficit cor malum, id est miserum, triste et melancholicum. *Maledicere* enim subinde idem est quod malefacere, et *maledictio* est idem quod maleficentia et maleficium; sicut ex adverso *benedicere* est benefacere, et *benedictio* est beneficentia, præsertim cum Deo tribuitur : Dei enim dicere est efficax, idemque quod facere : « Dixit enim, et facta sunt » omnia, *Gen.* I. Posset quoque *substantia* accipi pro subsistentia et vita : hanc enim significat Græcum βίος, *q. d.* Subsistentia et vita inopis est misera, sordida, mœsta et squalida : sicut cor ejus miserum est, sordidum, mœstum et squalidum.

Mystice Rabanus : « Ubi, inquit, dolor immoderatus obtinet cor, et abducitur animus ne recipiat consolationem, ibi permanet tristitia; quia hic incipit per doloris afflictionem, et in futura permanet pœna propter diffidentiam supernæ consolationis. Veraciter enim temperatur substantia viri inopis animo secundum cor ejus : quia quantum deest illi in fide et spe, tantum isti crescit mœror in angustia et dolore. »

21 et 22. NE DEDERIS IN TRISTITIA COR TUUM, SED REPELLE EAM A TE, ET MEMENTO NOVISSIMORUM, NON OBLIVISCI : NEQUE ENIM EST CONVERSIO, ET HUIC NIHIL PRODERIS, ET TEIPSUM PESSIMABIS. — Probat non nimis esse lugendum et tristandum in morte amici, duobus argumentis, sive motivis : prius est, quod tristis sibi mortem acceleret; posterius, quod tristis per luctum nihil prosit mortuo, sibi vero obsit plurimum. Sensus ergo est, *q. d.* Ne cor tuum des « in tristitia, » græce εἰς λύπην, id est *in tristitiam*, ut scilicet totum te dedas et immergas tristitiæ, ut illa te absorbeat, obruat, totumque occupet; sicut qui se immergit mari, totus ab eo obruitur et absorbetur : sed « repelle eam a te, » accersendo objecta, cogitationes et exercitia quæ te lætum efficiant; et « memento novissimorum, » id est mortis et sepulturæ, quæ tibi per tristitiam accersis et acceleras : ac horum « noli oblivisci, » quia postea non est conversio, græce ἐπάνοδος, id est reversio et reditus ad vitam, *q. d.* Vide ne ex tristitia mortem incurras, ex qua nunquam redeas ad vitam. Insuper huic, scilicet mortuo quem luges, per luctum « nihil proderis, et teipsum pessimabis, græce κακώσεις, id est *affliges*, lædes, et male, imo pessime, afficies per animam mœstitiam. Cur ergo tibi tantum accersas incommodum sine ullo illius commodo? ita Lyranus, Palacius, Jansenius. Unde et Tigurina vertit : *Ne dedas animum tuum tristitiæ, sed eam abige memor extremorum, ne obliviscaris eorum; neque enim inde reditio est, præterquam quod non juvaris illum, et teipsum excruciaris.*

Mystice Rabanus : « Ne occupet, inquit, tristitia sæculi cor tuum, quæ mortem animæ operatur; sed abjice eam a te, et memento novissimorum temporum : quia qualis hinc exis, talis ante judicem præsentandus eris, ut recipias propria corporis prout gesseris, sive bonum, sive malum. Proinde nunquam oblivioni tradas novissimæ horæ exitum, sed semper paratus esto : quia postquam hinc exieris, nequaquam ultra huc revertens spatium bene operandi habebis; et ideo cautus esto in omnibus, ne forte in obitu proximi plus æquo doleas : quia nihil proderis illi plorando, si temetipsum læseris doloribus immensis afficiendo. »

Porro Syrus hic prorsus alio abit : omissa enim tristitia abit ad juramenta et avaritiam. Sic enim habet : *Ne des cor tuum juramentis recordare angustiæ, et aufer peccata; et ne confidas in divitiis, quia non est in illis spes : quia sicut avis cœli quæ volat et residet, ita divitiæ coram filiis hominum te lætificant, et alteri nocent.*

23. MEMOR ESTO JUDICII MEI (sic et Complutenses, licet Romana legant αὐτοῦ, id est *ejus*, scilicet amici defuncti); SIC ENIM ERIT ET TUUM : MIHI HERI, ET TIBI HODIE. — « Judicii, » id est sortis et conditionis, puta mortis meæ, quod jam vita et vivis excesserim, simque in statu mortuorum. Memento ergo quod, sicut mors mihi contigit heri, sic eadem tibi continget hodie : hodie, inquam, quia

nulli mors certas dedit inducias usque ad mane, quas optabat Chrysaorius moriens, videnseque dæmones ut se raperent, teste S. Gregorio, hom. 19 et 34 *in Evangelium*, et IV *Dialog.* cap. XXXVIII.

Mors vocatur *judicium* : *primo*, quia consueta et communis omnibus; *judicium* enim Hebræis sæpe idem est quod mos et consuetudo; *secundo*, quia justo Dei judicio Adæ et posteris ejus, ob inobedientiam et peccatum a Deo est inflicta, *Genes.* III, 19; *tertio*, quia per mortem transimus ad judicium et tribunal Christi, ut judicemur de actis bene vel male in vita, ac sententiam æternitatis, vel beatissimæ, vel miserrimæ excipiamus : ac « qualis quisque in morte reperitur, talis in judicio præsentabitur, » ait Lyranus et Hugo; unde et Tigurina vertit : *Memento sortem meam perinde esse, ut tua futura sit; heri mihi, tibi hodie*, id est brevi vel paulo post. Est enallage numeri : ponitur enim definitus pro indefinito. Jam *primo*, Palacius censet hæc dici a Siracide nomine defuncti, ut duo insinuet : alterum, ut superstes avertat oculos a morte mortui, et convertat in mortem suam cito forte futuram; alterum, ut, si adeo impatienter fert mortem defuncti, consoletur : nam fiet ut brevi moriatur, ac ita mortuus mortuum invisat. Hoc sciens David mortuo filiolo suo, deposito luctu, aiebat : « Numquid potero revocare eum amplius? Ego vadam magis ad eum : ille vero non revertetur ad me, » II *Reg.* cap. XII.

Secundo, melius Lyranus et Jansenius censent hæc dici a Siracide ad hoc, ut post recensita incommoda et damna nimiæ tristitiæ ex morte amicorum, doceat quid fructus et commodi ex morte eorum capere debeamus, scilicet monitionem, nos quoque brevi morituros, ut ad mortem sanctam et felicem nos comparemus, atque quo magis lectorem commoveat, ipsummet defunctum introducit loquentem, et communis sortis quemque admonentem, quemadmodum in epitaphiis frequenter fieri solet : « Memor, inquit, esto judicii mei : » hoc est conditionis meæ, quam Dei ordinatione et judicio subire debui : « sic enim erit » et tua conditio, cum Deus ita de te fieri jusserit, *q. d.* Noli te ob mortem meam nimis discruciare, sed illud potius ex illa lucri reporta, ut cogites quod, qualis est conditio mea, et quale judicium Deus in me exercuit, talis erit et tua aliquando conditio, et tale judicium etiam tibi continget. Et ne illud in longum tempus differendum tibi promittas, quod heri mihi accidit, hoc ipsum tibi hodie expectandum est, et evenire potest. Bene enim dicit *hodie*, et non *cras*, ut intelligat quisque quemlibet dies præsentem sibi posse esse ultimum, nec sibi promittat certo aliquod vitæ tempus in futurum, juxta illud Poetæ :

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Sic et Rabanus : Judicium suum, inquit, dicit obitum de hoc mundo, quod unicuique proprium est, tam præteritis quam etiam præsentibus; quia nullus est homo super terram qui vivat, et non videat mortem. Et bene dicit, mihi heri, et tibi hodie; ac si diceret : Quod in me jam completum est, in te modo instat implendum. Hæc enim admonitio bonorum patrum est, ut filios suos admoneant, quatenus discant in casibus priorum, suum quoque in præsenti sæculo diuturnum non esse statum; ac ideo præparent sibi bonorum operum viaticum, quo in futura vita cum sanctis angelis possint vivere in perpetuum. » Porro Syrus paraphrastice ita vertit : *Recordare quod illæ* (divitiæ) *sunt tibi scissio* (a te scindentur et auferentur) *illi heri, et tibi hodie.*

Moraliter ergo, quoties vides vel audis aliquem mortuum, cogita eum tibi dicere et muto ore inclamare : « Memor esto judicii mei; sic enim erit et tuum : mihi heri, et tibi hodie. » Hinc nonnulli Religiosi, ut jugem sibi invicem memoriam mortis ingererent, ita invicem salutabant, ut prior diceret : « Moriendum est nobis; » responderet alter : « Nescimus quando. » Alii cranium defuncti, vel imaginem mortis in cubiculo statuunt, et jugiter oculis objiciunt, ut mortis meminerint. S. Joannes Eleemosynarius vivens jussit effodi sibi sepulcrum, ac quotidie admonitorem sibi in aurem dicere : « Domine, sepulcrum tuum necdum perfectum est; jube ergo illud perfici, quia brevi et forte hodie morieris. » Ita Leontius in ejus Vita. S. Bernardus de Quinta-Valle, primus S. Francisci socius, ejusque primogenitus, jam moriturus suis hoc cygneum vitæ monitum occinuit : « Fratres mei, statum quem ego habui, et vos habetis; et quem nunc habeo, vos habituri estis. Invenio autem in anima mea, quod pro mille mundis nollem non servisse Domino Jesu. » Ita *Annal. Minorum.*

Quin et Basilius Imperator, *Exhort. ad Leonem filium*, cap. XLI, eum monet ne regno, utpote brevi in morte finiendo confidat, sed bene vivendo paret se ad mortem, ut per illam transeat ad beatam immortalitatem, et ad regnum cœleste : « Istam regiam multi reges, inquit, quasi inquilini habitarunt; sed pauci regnum cœleste quasi domum suam tenuerunt. Tu vero, amantissime fili, enitere non solum regno isto terreno recte defungi, per omnem morum probitatem; sed etiam cœleste veluti hæreditario jure consequi, per omnimodæ virtutis exercitationem : hodie enim tua sunt ista palatia, crastina die tua fortasse non erunt, et perendie alterius fient, ac post perendinum diem alius adhuc post alium, ita ut nullius unquam sint propria : nam si multos vicissim permutant dominos, proprie nullum legitimum habent. Quoniam ergo nos aliis cedere oportet istam dominationem, properemus per iter virtutis illo, ubi regnum est nec morti, nec vicissitudini obnoxium, cum cætera omnia defluant et prætereant. »

Denique nostro hoc sæculo, Franciscus Vale-